

**Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Інститут філології, перекладу та журналістики
Кафедра української мови та методики її навчання**

Середня освіта (Українська мова і література)
014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

ОДОРАТИВНА ПАРАДИГМА

В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

студентки Дорошенко Дарини Миколаївни

Науковий керівник – Н. М. Пасік,
канд. філол. наук, доцент кафедри української мови
та методики її навчання

Рецензент – А. М. Кайдаш, канд. філол. наук,
доцент кафедри української мови
та методики її навчання

Рецензент – В. О. Сидоренко, канд. філол. наук,
доцент кафедри слов'янської філології,
компаративістики та перекладу

Допущено до захисту

Завідувач кафедри _____

доктор філол. наук, професор Н. І. Бойко

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена дослідженню лексико-семантичних та функційно-стилістичних особливостей одоративної лексики в контексті прози Є. Гуцала. Розглянуто поняття лексико-семантичного поля запаху, визначено його структуру, схарактеризовано роль одоративних номінацій у контексті ідіостилю письменника. Також опрацьовано лексико-граматичні класи слів з одоративною семантикою та визначена їхня функційно-стилістична значущість у творенні художніх образів. Виявлено, що лексика на позначення запаху представлена в досліджуваному мовленні багатим лексико-семантичним полем, компонентами якого є різні частини мови: дієслова, іменники, прикметники та прислівники, що допомагають контекстуально розгорнути одоративну семантику. Створені завдяки їм словесно-художні образи допомагають змодельовати авторську мовну картину світу, відтворити багатство природи, естетику сприйняття довкілля автором.

Ключові слова: одоративна лексика, семантика, асоціативність, лексико-семантичне поле запаху, лексико-семантична група, суб'єктивна оцінка, художнє мовлення.

ANNOTATION

The master's thesis is devoted to the study of lexical-semantic and functional-stylistic features of odorative vocabulary in the context of E. Gutsal's prose. The concept of lexical-semantic field of smell has been considered, its structure has been defined, the role of odorative nominations in the context of the writer's idiostyle has been characterized. Lexical and grammatical classes of words with odorative semantics also have been studied and their functional and stylistic significance in the creation of artistic images has been determined. It was found that the vocabulary for the designation of smell is represented in the studied speech by a rich lexical and semantic field, the components of which are different parts of speech: verbs, nouns, adjectives and adverbs that contextually help to develop odorative semantics. Due to them the verbal and artistic images help to model the author's linguistic picture of the world, to recreate the wealth of nature, the aesthetics of the author's perception of the environment.

Key words: odorative vocabulary, semantics, associativity, lexical-semantic field of smell, lexical-semantic group, subjective evaluation, artistic speech.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОДОРАТИВНА ПАРАДИГМА В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ	
1.1. Поняття лексико-семантичного поля	8
1.2. Лексико-семантичне поле запаху	16
1.3. Одоративні номінації в контексті ідіостилю Є. Гуцала	27
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ Є. ГУЦАЛА	
2.1. Іменники з одоративним значенням	38
2.2. Дієслова з одоративною семантикою	48
2.3. Прикметники – номінації семантики запаху	59
2.4. Прислівники із семантикою нюхових відчуттів	69
Висновки до розділу 2	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	76
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ	84

ВСТУП

Навколишній світ людини сповнений запахів, під впливом яких складаються образи, виникають враження, змінюється настрій, формуються асоціації, народжуються яскраві художні твори. Питання мовного вираження запахових відчуттів недостатньо досліджене в парадигмі сенсорної лексики. Складність аналізу та мовного відтворення запаху пов'язана із суб'єктивністю таких відчуттів, оскільки, незважаючи на спільність психофізичного сприйняття запахів усіма людьми та наявність одоративних універсалій, у кожного носія мови своє уявлення про конкретний запах, і метафоричний образ викликає свій асоціативний ланцюг.

З мовознавчого погляду лексику на позначення запаху вивчали С. Александрова, І. Бабій, О. Білецький, О. Ботвинюк, В. Виноградов, В. Власюк, І. Гайдаєнко, В. Дятчук, І. Іншакова, Г. Калантаєвська, Н. Ключко, Н. Павлова, Ю. Поздрань, О. Потєбня, Л. Ставицька, О. Турчак, О. Федотова, С. Форманова, Н. Франчук та інші лінгвісти, проте проблема застосування одоративної лексики в художньому мовленні залишається мало дослідженою. Слова на позначення запахів у результаті взаємодії з іншими елементами художнього тексту реалізують свій багатий експресивний потенціал і набувають більшої стилістичної значущості. Тому досить цінним на сьогодні є вивчення ролі одоративної лексики в художніх текстах, де насиченість та багатогранність деталей найбільш помітна. У сучасній лінгвістиці зовсім мало наукових студій, присвячених розгляду одоративної лексики в художньому мовленні відомого українського письменника Євгена Гуцала. Зокрема, нам відомі розвідки Г. Калантаєвської [31] та Н. Пасік [51], у яких авторки спорадично торкаються зазначеної теми. У зв'язку з цим наше дослідження є **актуальним**.

Мета магістерської роботи – проаналізувати лексико-семантичні та функційно-стилістичні особливості одоративної лексики в контексті прози Є. Гуцала.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- опрацювати теоретичну базу із зазначеної теми;
- виявити в художньому мовленні Є. Гуцала лексеми на позначення одоративних відчуттів, укласти їх реєстр;
- схарактеризувати лексико-семантичні та лексико-граматичні особливості одоративів, зафіксованих у досліджених текстах;
- дослідити вплив парадигматичних, синтагматичних та асоціативно-дериваційних зв'язків між словами на збагачення семантичного наповнення одоративних словесно-художніх образів;
- з'ясувати функційно-стилістичне навантаження лексики на позначення запахових відчуттів у зв'язку зі стильовими домінантами творчості Є. Гуцала.

Об'єктом дослідження стала лексика на позначення запаху, зафіксована в художньому мовленні Є. Гуцала.

Предмет дослідження – лексико-семантичні й лексико-граматичні особливості одоративної лексики та їх функційно-стилістичний потенціал у творах письменника.

Матеріалом дослідження послуговували фіксації назв, пов'язаних із відчуттям запаху, в оповіданнях, новелах, етюдах і повістях, уміщених у перших трьох томах п'ятитомного видання Є. Гуцала (1; 2; 3).

Під час написання магістерської роботи використані такі **методи наукового дослідження**: спостереження, збору та систематизації фактичного матеріалу, зіставний, ідентифікаційний, семантичних складників, дистрибутивний, описовий, інтерпретації мовних фактів, стилістичного експерименту, аналізу, синтезу, узагальнення, елементи статистичного.

Наукова новизна дослідження виявляється в тому, що в ньому вперше в українському мовознавстві системно проаналізовані одоративи на матеріалі художнього мовлення Є. Гуцала, визначені шляхи формування одоративної парадигми, окреслені поля контекстуальної сполучуваності назв запаху, досліджена їх семантична динаміка.

Теоретичне значення наукового дослідження виявляється в тому, що аналіз одоративної лексики в контекстуальному оточенні дає змогу розширити уявлення про виражальні можливості мовних засобів, дифузність їх семантичної структури, розвиток конотативних нашарувань у зв'язку з прагматичною настановою мовця.

Практична цінність виконаного магістерського дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал, узагальнення та висновки можуть бути використані в шкільному курсі української мови під час вивчення тем «Пряме і переносне значення слова», «Стилістично забарвлена лексика», розділу «Морфологія»; на уроках української літератури для характеристики особливостей мови творів Є. Гуцала; у науково-дослідницькій роботі школярів та студентів; у процесі викладання курсів «Сучасна українська літературна мова», «Стилістика української мови», «Лінгвістичний аналіз тексту» у вищій школі, у практиці укладання словника мови творів Є. Гуцала.

Магістерська робота пройшла **апробацію** на таких наукових зібраннях: Перші Данилівські читання (Ніжин, 22 листопада 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 20–21 лютого 2019 р.); Всеукраїнська студентська наукова конференція до ювілею Павла Тичини (Київ, квітень 2019 р.); Арватівські читання–2019 (Ніжин, 10 квітня 2019 р.); Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, березень 2020 р.); Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Арватівські читання–2020» (Ніжин, 15 квітня 2020 р.); Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах упровадження ідей Нової української школи» (Прилуки, 6–7 травня 2020 р.); звітна науково-практична конференція молодих науковців «Молодь у науці–2020» (Ніжин, квітень 2020 р.); Всеукраїнські Грищенківські читання–2020 (Ніжин, 2 жовтня 2020 р.).

За матеріалами дослідження **опубліковано** дві статті й двоє тез:

- Скребець Д. М. Дієслова з одоративною семантикою в художньому мовленні Євгена Гуцала. *Перші Данилівські читання* : зб. тез доповідей Всеукраїнської студ. наук.-практ. конф., 22 листопада 2018 року / упоряд. Ю. І. Бондаренко, Н. М. Голуб, А. І. Бондаренко, С. В. Цінько. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 230–232;

- Скребець Д. М. Іменники з одоративною семантикою в художньому мовленні Євгена Гуцала. *Вісник студентського наукового товариства* : зб. наук. праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 19. 184–187;

- Скребець Д. М. Прикметники з одоративною семантикою в художньому мовленні Євгена Гуцала. *Вісник студентського наукового товариства* : зб. наук. праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин, 2020. Вип. 23. С. 114–118;

- Скребець Д. М., Пасік Н. М. Прислівники з одоративною семантикою в художньому мовленні Євгена Гуцала *Арватівські читання–2020* : зб. тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 15 квітня 2020 року / упор. А. І. Бондаренко, Н. М. Голуб, Н. М. Пасік. Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2020. С. 119–121.

Структурно робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (81позиція) та списку джерел фактичного матеріалу (3 позиції). Загальний обсяг роботи 84 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ОДОРАТИВНА ПАРАДИГМА В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

1.1. Поняття лексико-семантичного поля

Системна й структурна організація навколишнього світу об'єктивована мовними засобами. Найбільш яскравим матеріалом вербалізації дійсності є лексика. Будь-яке мовне явище слід розглядати в системних зв'язках з іншими мовними фактами, тому вважаємо, що дослідження одоративної лексики, яка функціонує в художньому мовленні Є. Гуцала, слід розпочати з характеристики таких понять, як лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) загалом та одоративна парадигма зокрема.

Лексико-семантичну систему української мови формує організована множина різних за обсягом і семантикою об'єднань слів – полів, або парадигм, представлених меншими за обсягом ЛСП, лексико-семантичними групами (далі – ЛСГ) тощо [8, с. 220]. Під час виділення семантичних парадигм учені беруть до уваги як мовні, так і позамовні критерії: співвіднесеність слова з поняттям, денотатом, асоціативні, системні, синтагматичні зв'язки тощо. Урахування цих чинників дає змогу розглядати лексичні парадигми як організовані, взаємопов'язані, відкриті, динамічні мікросистеми. Скажімо, це угруповання слів, що називають людей, тварин, рослини, частини тіла, природні стихії, предмети побуту, процеси мислення, мовлення, руху, сприйняття, відчуття дотику, смаку, запаху тощо.

Проблема визначення ЛСП вже давно привертає увагу багатьох мовознавців. Зокрема, міркування щодо його сутності, структурних характеристик, впливу мовних та позамовних чинників на розуміння системних зв'язків між компонентами ЛСП висловлені в працях Л. Васильєва [10], В. Виноградова, І. Кобозевої [37], Н. Ключки [35], М. Кочергана [40], В. Левицького, Л. Лисиченко [44], Г. Уфімцевої [75], В. Русанівського,

О. Селіванової [63], Ж. Соколовської [66], О. Тараненка, Д. Шмельова та інших учених.

На думку М. Кочергана, на системність лексики впливають такі основні чинники, як можливість трактувати значення одних одиниць через семантику інших у межах однієї мови, можливість описувати всі лексичні одиниці за допомогою мінімальної кількості семантично найважливіших слів; системність та упорядкування самої об'єктивної дійсності, яка знаходить відображення в лексиці [74, с. 318].

Повний і всебічний опис лексичні одиниці отримують у семантичному полі [71, с. 19]. Традиційний погляд на семантичне поле представлений у Лінгвістичному енциклопедичному словнику за редакцією В. Ярцевої. Науковиця вважає, що полем можна назвати «сукупність мовних (переважно лексичних) одиниць, об'єднаних спільністю змісту (іноді також спільністю формальних показників), які відображають поняттєву, предметну чи функційну схожість позначуваних явищ» [43, с. 380]. Л. Васильєв розглядає семантичні поля як лексичні угруповання парадигматичного типу, члени яких об'єднані за змістом навколо інваріантного значення-ідентифікатора [10, с. 23].

Учені переконані, що можливість розподілити одиниці словникового складу мови за семантичними полями є одним із найважливіших виявів системності лексики. Головним принципом об'єднання мовних одиниць у семантичне поле є врахування їхньої змістової подібності та асоціативних можливостей у різних контекстах [71, с. 20]. Оскільки польова модель репрезентує діалектичний зв'язок між мовними одиницями та явищами світу, то, відповідно, одиниці одного поля відображають предметну, поняттєву та/або функційну подібність позначуваних об'єктів [Там само]. На перший план, звичайно, виходить інтеграційний потенціал домінантного поняття, його матеріальним утіленням є слова, пов'язані різними відношеннями: внутрішньослівними, парадигматичними, синтагматичними чи асоціативно-дериваційними [74, с. 318].

Залежно від типу відношень між словами формуються різні за обсягом і структурою семантичні угруповання: синонімічні ряди, ЛСГ, ЛСП, лексико-фразеологічні поля, тематичні групи, асоціативні парадигми тощо. На думку Л. Васильєва, до семантичних полів можна зарахувати як семантичні групи слів однієї частини мови або різної частиномовної належності, так і лексико-граматичні, або ж функційно-граматичні, поля [10, с. 126].

Учений зважає на те, що одиниці семантичного поля інтегруються на основі спільних для якоїсь поняттєвої сфери значень, співзначень, навіть окремих сем, які мають однакове функційне спрямування та відображають спосіб світосприйняття мовців. Можна стверджувати, що лексика як система являє собою множину полів, одиниці яких не тільки взаємопов'язані, але й взаємодіють з одиницями інших полів, чому сприяє полісемія та асоціативно-дериваційні можливості слів.

Найбільша за обсягом парадигма – ЛСП. Його трактують як сукупність великої кількості слів однієї чи кількох частин мови, об'єднаних спільним поняттям та значенням [71, с. 21]. Попри спільну смислову основу, така парадигма має нечіткі межі, адже «для включення слова до певного семантичного поля (СП) достатньо того, щоб це слово мало хоч один спільний смисл, співвідносний з полем у цілому» [16, с. 25]. Оскільки для одиниць одного ЛСП формальна ознака не обов'язкова, то його компонентами стають слова, що належать до різних лексико-граматичних класів.

Об'єднання слів у лексико-семантичні класи відбувається на основі словесних асоціацій, які відображають зв'язки між предметами навколишнього світу. Для такої системи слів характерна щонайменше одна спільна сема, яку А. Кузнєцов називає інтегральною ознакою [42, с. 75]. На думку дослідника, ознаки інтегральності уможливають об'єднання однорідних лексичних одиниць, а також створюють базову орієнтацію ЛСП. Крім того, слово-ядро з інтегральною ознакою зазвичай має обмежену

семантику, щоб утворене навколо нього ЛСП об'єднувало доступну для розгляду кількість одиниць [Там само, с. 78].

Лексико-семантичну парадигму, на думку Л. Васильєва, формує «відносно цілісна, незамкнена й здатна до розвитку множина слів або їхніх лексико-семантичних варіантів, що об'єднані навколо домінанти спільністю лексичного значення, упорядкованим відношенням до семантичної похідності і слугують для диференційованої номінації» [10, с. 25].

За О. Селівановою, ЛСП становить собою парадигму слів певної частини мови, яким притаманна спільність інтегрального значеннєвого компонента. Дослідниця вважає, що воно має свій центр, навколо якого формується система найбільш уживаних слів із чітко вираженим інтегральним компонентом. Лінгвістка наголошує, що на периферії ЛСП знаходяться менш уживані та стилістично забарвлені одиниці [63, с. 282].

Одностайність у трактуванні аналізованого терміна простежуємо і в навчальному посібнику сучасної української мови О. Бондаря, Ю. Карпенка та М. Микитин-Дружинець: ЛСП – це «відносно автономна сукупність лексем, об'єднаних спільною гіперсемою» [8, с. 220].

Узагальнюючи погляди мовознавців на поняття «ЛСП», назвемо його основні ознаки, які впливають із розглянутих визначень: множинність компонентів, поняттєва однорідність, семантична взаємозумовленість та функційна односпрямованість. Ці та деякі інші характеристики аналізує І. Кобозева, акцентуючи на обов'язковості семантичних відношень між одиницями, системності цих семантичних відношень, взаємозалежності та взаємозумовленості одиниць поля, його відносній автономності й одночасному взаємозв'язку з іншими полями лексико-семантичної системи мови [37, с. 228].

Коло вказаних ознак доповнюють О. Бондар, Ю. Карпенко та М. Микитин-Дружинець, виокремлюючи такі властивості ЛСП, як присутність, безперервність, цілісність та історичність. Так, присутність виявляється в тому, що окремий компонент поля може існувати й бути

зрозумілим лише в сукупності з іншими членами цього поля. Ознака безперервності поля полягає у здатності компонентів відображати всі пізнані об'єкти дійсності, пов'язані з домінантним поняттям, і забезпечувати асоціативний зв'язок між ними. Цілісність поля виявляється в можливості його компонентів повною мірою відтворювати поняттєву й мовну картину світу народу. Нарешті, історичність – це ознака динамічності поля, здатності з часом змінювати межі, компонентний склад, відображаючи в такий спосіб мовні й позамовні зміни [8, с. 220].

Варто зауважити, що кожне слово є частиною одного чи одночасно кількох ЛСП. Це залежить від семантичної структури слова, його здатності реалізувати в мові один чи кілька лексико-семантичних варіантів (семем). При цьому кожен лексико-семантичний варіант може бути компонентом тільки одного ЛСП.

У складі одного ЛСП розкриття індивідуального значення кожного слова-компонента можливе тільки на основі протиставлення іншим словам. Ці протиставні відношення між одиницями ЛСП дають змогу кваліфікувати його як парадигму. Зважаючи на це, умовою функціонування кожного слова-компонента є обов'язкова наявність кількох інших слів – синонімів, антонімів, конверсивів, родо-видових назв тощо. Наприклад, компонент *пахучий* передбачає існування компонентів *смердючий*, *неприємний*, слово *духмянити* – існування слів *тхнути*, *воняти*, *відгонити*, а всі ці слова передбачають існування одиниці *запах*, яка безпосередньо реалізує гіперсеми «запах». На підставі цього названі лексеми входять до одного ЛСП одоративних відчуттів.

ЛСП має визначену структуру. Щодо цього питання серед мовознавців є кілька поглядів. Так, О. Бондар, Ю. Карпенко й М. Микитин-Дружинець складовими ЛСП називають центр і периферію. Центр поля становлять продуктивні за вживанням слова – носії домінантних сем, а периферію – одиниці з низькою частотністю щодо вживання, стилістично забарвлені, з недомінантними семами [8, с. 221]. Наприклад, у ЛСП запаху слова *пахучий*,

запахний, приємний входять до центру, а лексеми пахнючий, пахнючий, пашистий – до периферії, оскільки вони або рідковживані, або їх семи не є домінантними.

Децо по-іншому розглядають структуру ЛСП російські дослідники В. Звєгінцев та Г. Уфїмцева, які вважають, що його будову складають ядро, центр і периферія. На думку останньої авторки, ядро формує одна чи кілька лексем, семантика яких зазвичай вичерпується інтегральною семою. До центру поля належать одиниці, які характеризуються спільним із ядром інтегральним, а також диференційним семантичним компонентом, що розрізняє значення кожної із лексем. Периферію поля становлять найбільше віддалені від ядра одиниці, що опосередковано пов'язані із семою-поняттям, обмежені у вжитку через функційне й стилістичне маркування [75, с. 141].

Характеризуючи структуру ЛСП, В. Звєгінцев, акцентує увагу на тому, що ядро є представником усієї парадигми, тому обов'язково виражене родовим семантичним компонентом, який і інтегрує інші компоненти ЛСП. Для ядерної одиниці показові стилістична нейтральність, висока частота вживання, здатність замінити будь-який елемент поля. Центр представляє множина слів зі спільною з ядром та між собою семантикою. Периферія містить слова, значення яких найбільш віддалене від ядра. Вони конкретизують, деталізують, уточнюють узагальнене значення поля, виражають різні стилістично забарвлені відтінки. Компоненти периферії завжди перебувають у тісному зв'язку з іншими ЛСП, і це забезпечує цілісність лексико-семантичної системи [25, с. 167].

Таку структурну організацію ЛСП розглядає більшість сучасних лінгвістів, на підставі чого у своєму дослідженні ми також опираємося на положення про тричленну структуру ЛСП: ядро, центр та периферія. Ядро поля завжди представлене одним або групою слів, які репрезентують найважливіші ознаки поля. На основі таких представлених ознак відбувається впорядкування всіх його членів. До центру поля зараховуємо свого роду семантичний мінімум – найбільш уживані лексеми, пов'язані між

собою спільністю значення слова-ядра й парадигматичними відношеннями синонімії, антонімії. Решту одиниць (оказіональних, актуалізованих контекстом утворень) кваліфікуємо як периферію.

У працях деяких сучасних дослідників знаходимо позначення цих понять іншими термінами: ядро – денотат, центр – сигніфікат, периферія – конотат [3, с. 38; 69, с. 12].

Інше бачення представлено в працях З. Попової, яка вважає, що структуру ЛСП складає три елементи: ядро, ближня та дальня периферія. Ядро ЛСП формують одиниці з високою частотністю вживання, нейтральні в стилістичному та функційному планах, тоді як до ближньої периферії – однозначні, менш продуктивні в плані вживання слова з конкретними, не залежними від контексту значеннями. До дальньої периферії входять, за авторкою, одиниці з низькою частотністю вживання, багатозначні слова з яскравою семантикою. Через багатозначність, семантичну залежність від контексту вони можуть бути представниками інших ЛСП [58, с. 162]. Власне, такий поділ накладається на попередньо розглянуті, але кожен пласт поля має свою назву.

Слушною вважаємо думку В. Звєгінцева про здатність ЛСП бути поліцентричним. Це можливо тоді, коли центр поля представлений домінантними лексемами, що належать до різних частин мови (напр., *пахучість, пахучий, пахтіти, пахучо*), або ж коли поле об'єднує лексичні засоби вираження близьких понять (напр., *пахнути* – «видавати запах» і «сприймати запах»). За В. Звєгінцевим, компоненти, які групуються навколо різних домінантних центрів поля за принципами міжкласових чи семантичних відношень, утворюють «інваріантні групи/поля» [25, с. 169].

ЛСП не ізольовані одне від одного. Як уже згадано вище, багатозначні слова своїми лексико-семантичними варіантами (семемами) можуть входити до різних полів. Так формуються відношення між полями. Через це всю лексико-семантичну систему «можна уявити собі як сукупність ЛСП, що перекривають одне одного» [74, с. 319].

Одиниці ЛСП характеризуються однорідною поняттєвою співвіднесеністю, тому значення полісемічного слова, хоч і пов'язані асоціативно, зазвичай входять не в одне, а в різні поля. Скажімо, дієслово *пахнути* має такі лексико-семантичні варіанти: 1) «видавати, виділяти якийсь запах», 2) «виявляти ознаки, прикмети наявності або наближення чогось» та 3) «містити в собі можливість, загрозу закінчитися чимось (зазвичай неприємним, небезпечним)» [65, т. 6, с. 101]. Перший лексико-семантичний варіант репрезентує ЛСП запаху: *пахне земля, пахнуть яблуні, пахне сіно*; а другий і третій – поле виникнення, появи, настання, буття: *пахнути відновою, пахне брехнею, мандрівка пахне; пахне скандалом, пахне бійкою, пахне смаленим*.

Для слів, які є компонентами того самого ЛСП, показові однотипні конотації, подібні метафоричні або метонімічні зсуви, як-от у назвах запахів парфумів (*солодкі, свіжі, цитрусові, квіткові*) або у назвах запахів місцевості (*хвойний, лісовий, болотний, морський*).

Дослідники зазначають, що ЛСП в різних мовах мають специфічну організацію, яка виявляється в кількісних і якісних показниках, у типах опозицій між лексемами та їхніми співзначеннями. Це залежить від особливостей національних мовних картин світу [71, с. 22–23].

Існує також поняття ЛСГ слів. Це такі об'єднання повнозначних слів, які характеризуються лексичною, семантичною спільністю й виконанням подібних стилістичних функцій [18, с. 112]. На думку В. Гольдберга, ключовою ознакою об'єднання слів у ЛСГ є саме спільність поняття, яку виражають значення одиниць, що входять у ЛСГ [14, с. 20].

Наголошуючи на тому, що неможливо визначити чіткі межі ЛСГ, дослідниця Г. Уфімцева все ж зробила спробу окреслити межу, де починається необхідне нам об'єднання повнозначних слів. Акцентуючи увагу на тому, що кордони ЛСГ рухливі, дослідниця виділяє інформацію, у якій ідеться про позицію ЛСГ поза межами словникового складу мови. Це

відбувається головною мірою внаслідок рухливості та змінності її меж під час історичного розвитку [75, с. 140].

Г. Межжеріна говорить про те, що поряд із чіткою окресленістю ЛСГ у межах поля, вони частково або ж повністю можуть бути складниками двох чи й більше семантичних полів. Дослідниця відзначає, що ЛСГ можуть не лише співторкатися (як це відбувається дуже часто), але й навіть накладатися одна на одну [46, с. 121].

Отже, лексика української мови системно організована. На основі внутрішньослівних, парадигматичних, синтагматичних, асоціативно-дериваційних відношень слова об'єднуються в різні за кількісними та якісними показниками угруповання, зокрема ЛСП, компоненти яких інтегровані за принципом ядра, центру та периферії. Однією з показових парадигм є ЛСП запаху.

1.2. Лексико-семантичне поле запаху

Можливість відчувати різноманітні запахи органами сенсорної системи дуже важлива в житті людини. Це один зі способів сприймати та пізнавати світ, саме тому категорія «запах» цікавить багатьох учених у сфері психології, медицини, біології, хімії, філософії, культурології, а також лінгвістики. Дослідники одностайні в тому, що здатність відчувати запах і смак дала можливість реалізувати дві провідні для життєдіяльності функції: харчування та розмноження. Однак у процесі еволюції ці сенсорні відчуття зазнали функційної модифікації [54, с. 68].

Зокрема, українські лінгвістки І. Гайдаєнко та В. Калачевська на основі аналізу наукових праць із психології роблять висновок, що між реакцією людини на запах та емоційною сферою простежується зв'язок. Це пояснюється тим, що лімбічна система – частина кори головного мозку, яка відповідає за розпізнавання запахів, безпосередньо пов'язана з гіпокампом – центром емоцій та мотивації. Його ще можна назвати вищим мозковим центром запаху, адже цей фізіологічний апарат функційно подібний до

пам'яті й відіграє важливу роль в умовно-рефлекторній поведінці людини [13, с. 245–246].

Через це будь-які відчуття запаху супроводжуються певним емоційним забарвленням і можуть як спонукати людину до приємних і неприємних переживань, так і асоціюватися з різними емоційно забарвленими душевними станами, особистісно значущими моментами її життя, викликати спогади, бажання, активізувати уяву, змінювати поведінку.

Варто зауважити, що серед науковців було багато спроб створити єдину класифікацію запахів. Уперше систематизувати запахи вдалося шведському ботаніку-систематику К. Ліннею в XVII ст. Відповідно до запропонованої ним класифікації всі запахи поділялися на сім різновидів: ароматичні (червона гвоздика); бальзамічні (лілея); амброзійальні (мускус); цибулеві (часник); псячі (валер'яна); відштовхувальні (деякі комахи); нудотні (пахло) [32].

Подібну спробу класифікувати запахи здійснив на початку XX ст. голландський отоларинголог Г. Цваардемакер. Він узяв за основу принцип поділу свого попередника, але доповнив ряд двома новими різновидами, і класифікація запахів набула такого вигляду: ефірні (фруктові, винні); ароматичні (прянощі, камфора, аніс, лимон, мигдаль); бальзамічні (квіткові, лілієві, ванільні); амбромускусні (мускус, сандалове дерево); часникові (часник, хлор); пригорілі (смажена кава, креозот); псячі (сир, протухлий жир); відразливі (блощиці, беладона); нудотні (фекалії, трупний запах) [33].

Добре відома в науці й класифікація, запропонована Геннінгом, який виокремив шість провідних типів запахів: ароматні, ефірні, пряні, смоляні, палені та гнилісні [77].

Градуальна система запахів, розроблена Крокером та Гендерсоном, нараховує лише чотири основні запахи: ароматний, кислий, горілий і каприловий (козлячий), але, на відміну від попередніх, ця класифікація передбачає вказівку на градус – величину, яка називає концентрацію інтенсивності основного запаху, відчутне враження від нього [33].

Результатом спроби встановити прямий зв'язок між окремими властивостями хімічних сполук та сприйняттям їхніх запахів стала класифікація сучасних науковців, які виділили сім первинних запахів, найчастіше використовуваних для опису одоративного сприйняття більшості органічних сполук: камфорний (засіб від молі), мускусний (мускус, феромон цибетон), квітковий (троянда, лаванда), м'ятний (перцева м'ята), ефірний (засоби для чищення), їдкий (оцет, смажені кавові зерна), гнилісний (тухлі яйця) [48]. Оскільки ця класифікація базується на стереохімічній теорії запаху, то вона обмежує оцінні можливості нефахівців під час ідентифікації їхніх власних відчуттів.

У лінгвістичних колах набула поширення класифікація запахів, що опирається на дані соціолінгвістичного експерименту, розроблена Л. Ставицькою. Вона поділила запахи на шість типів, виділивши серед них запахи природи, людини, їжі та напоїв, цивілізації, абстрактні запахи, інші запахи [68, с. 73]. Зрозуміло, що за основу такого поділу взято семантичні характеристики слів за джерелами запаху, а не хімічні й фізичні властивості речовин.

Отже, незважаючи на різноманітну кількість спроб класифікувати запахи, єдино визнаної досі не існує і бути не може з огляду на різні підходи.

Мовознавці слушно вказують на обмеженість в українській лексиці, як, власне, і в інших мовах, слів, які можуть використовуватися для позначення запаху. Так, із прямою ознакою одорації пов'язані лексеми *запах*, *дух*, *пах*, *пахощі*, *пахучість*, *запашиність*, *аромат*, *чад*, *душок*, *сморід*, *сморідок*, *смердіння*, *задуха*, *затхлість*; *пахнути*, *запахнути*, *пахтіти*, *запахтіти*, *запахтити*, *ароматизувати*, *віяти*, *дурманити*, *тхнути*, *нюхати*, *внюхувати*, *принюхуватися*, *внюхувати*, *чути*; *пахучий*, *запаховий*, *запахучий*, *запахущий*, *запашиний*, *ароматний*, *духмяний*, *задушливий*, *душний*, *кислий*, *солодкий*, *гострий*, *різкий*, *ніжний*, *тухлий*, *затхлий*; *запашино*, *пахучо*, *ароматно*. Семантична структура цих слів містить інтеграційну сему «запах», а також диференційні семи, які конкретизують значення в плані

нейтральної, позитивної чи негативної оцінки, смислових нюансів щодо якісних та інтенсивних характеристик.

Попри те що прямих назв одоративних відчуттів не так багато, засобів для передачі чуттєвого враження від запаху достатньо, що можливо завдяки відношенням і зв'язкам у лексико-семантичній системі – організованій єдності лексем, еквівалентів слів, їхніх значень, сем, пов'язаних різними типами відношень: внутрішньослівними, парадигматичними, синтагматичними й асоціативно-дериваційними [74, с. 305].

Так, внутрішньослівні відношення забезпечують здатність багатозначних лексем актуалізувати конкретний лексико-семантичний варіант у певній комунікативній ситуації. Наприклад, слово *дух* може реалізувати такі значення: «психічні здібності, свідомість, мислення»; «добра або зла безплотна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини»; «процес удихання й видихання повітря»; розм. «повітря»; розм. «запах, аромат» тощо [65, т. 2, с. 442].

Парадигматичні відношення на основі спільності або протилежності значень і формальних показників [74, с. 305] уможливають об'єднання аналізованої лексики в ЛСП і ЛСГ, якими, скажімо, є ЛСГ іменників на позначення запаху або ЛСГ дієслів зі значенням видавання та сприйняття запаху.

Особливо важливими для організації та функціонування одоративного ЛСП є синтагматичні відношення, які розвиваються в контексті й визначаються сполучуваністю слова з іншими одиницями в лінійному ряду [74, с. 306]. Під впливом оточення лексема актуалізує конкретний лексико-семантичний варіант, а також може змінити своє значення, набути додаткових, оказіональних відтінків. Наприклад, слово *війнути* – однократно від *віяти* «рухатися (про повітря)»; «розноситись, ширитись у повітрі»; «обдавати подувом пахощів, холодом і т. ін.»; «маяти, розвіватися»; «викликати відчуття чого-небудь, нагадати собою про що-небудь» [65, т. 1, с. 669] – у контексті речення *Тільки димок синенький повився над повієм, то*

наче аж сюди смородом перегорілого бензину **війнуло** (2, с. 41) під впливом синтагматичних відношень реалізує значення «обдало подувом пахоців» із конкретизацією неприємного враження від джерела одорації.

Асоціативно-дериваційні відношення [74, с. 306] виникають між вихідним і похідним словами під час словотворення (напр., *солодкий – солодкуватий – кисло-солодкий, дух – душок – духмяний*) або ж за розвитку смислових асоціацій між словами, як-от: *Діти дивляться на хату, на **дим** над хатою, **втягують носами повітря, принюхуються, і в їхніх головах снуються марення-здогади:***

*«Либонь, голова пече **хліб**».*

*«**Варениками пахне з сиром**».*

*«**Коржики з медом і маком**».*

*«**Пампушки**».*

*«**Пирого з квасолею**» (2, с. 421).*

У наведеному прикладі пряму одоративну семантику мають тільки дієслова *принюхуються* та *пахне*, але на основі асоціативно-дериваційних відношень функціонально-семантичне поле запаху розширюється, актуалізуючи широкий ряд слів і конструкцій. Виділені лексичні засоби забезпечують як номінацію об'єктів дійсності, які є джерелом запаху, так і предикацію, розкриваючи відношення між предметами і явищами.

Дослідники художнього мовлення акцентують на тісному зв'язку асоціативності як основи конкретно-чуттєвого сприйняття та образності. С. Єрмоленко вважає, що асоціації «становлять основу конкретно-чуттєвого сприйняття художнього тексту» [21, с. 293]. Цьому сприяє те, що слово здатне викликати у свідомості засновані на життєвому досвіді ланцюги асоціацій, образні уявлення. Виникнення асоціативно-образних рядів мотивоване «принципами спільної семантики, форми (зовнішньої та внутрішньої) слова та спільністю семантичного простору, яким може бути контекст» [26, с. 88].

Тож ми вважаємо, що в українській мові доцільно розглядати функціонування цілого ЛСП запаху, що є складною системою номінацій, що забезпечують безпосередній зв'язок мови з реальними природними запахами та відповідними поняттями, які відображають у свідомості мовців ці сенсорні відчуття [20, с. 51]. Інтеграційним компонентом значення для всіх членів одоративного поля є предметно-поняттєва сема запаху.

Структурно ЛСП запаху складається з ядра, центру та периферії. Ядром одоративного ЛСП вважаємо лексеми *запах, па́хнути (запа́хнути), нюхати, пахучий, пахучо*, які позначені нейтральними емоційно-оцінними характеристиками, реалізують найбільш загальну сему одорації та вказують на здатність видавати або сприймати запах. Оскільки ядро поля представлене словами різної частиномовної належності, можемо вважати парадигму поліцентричною.

Центр поліцентричного ЛСП запаху складають слова різних лексико-семантичних класів: іменники, прикметники, дієслова та прислівники, що безпосередньо пов'язані з об'єктами, характеристиками, процесами та результатами одоративного сприйняття й більш детально відтворюють пізнання довкілля через нюхову сенсоріку, часто вказуючи на емоційно-оцінні характеристики суб'єкта, й семантично тяжіють до домінантних ядерних лексем.

Зокрема, іменники-одоративи *дух, пах, пахощі, пахучість, запашиність, аромат, чад, душок, сморід, сморідок, смердіння, задуха, затхлість* номінують безпосередні стани наявності запаху в різних його виявах.

До дієслів з одоративним значенням належать одиниці *запахтити, запахтіти, ароматизувати, дурманити, віяти*, які, конкретизовані назвами джерела запаху, переважно корелюють із семантикою приємних ароматів. На противагу їм існують лексеми, які передають неприємну оцінку щодо стану запаху: *тхнути, смердіти*. Наведений дієслівний ряд уживається для номінації стану джерела одорації або впливу на суб'єкт сприйняття. Конверсивні відношення виражають дієслова сприйняття запаху *нюхати*,

винюхувати, принюхуватися, внюхувати, чути, уловлювати. До дієслівних одоративів зараховуємо й дієприслівникові форми *пахнучи, пахнувши, ароматизуючи, нюхаючи, винюхуючи, чуючи* тощо.

До центру ЛСП запаху входить невелика кількість прикметників із прямими одоративними характеристиками, що за допомогою диференційних сем урізноманітнюють і конкретизують оцінні ознаки запахових відчуттів, як-от: *запашний, запахущий, ароматний, духмяний, задушливий, солодкий, кислий, тухлий, затхлий, гострий, різкий, смердючий, сморідний, прілий, ніжний.*

Серед одоративів-прислівників фіксуємо в основному спільнокореневі відприкметникові деривати *запашно, ароматно, духмяно, задушливо, солодко, кисло, тухло, гостро, різко, смердюче, ніжно.*

Дослідження показало, що у зв'язку з існуванням широкого кола запахів та їхніх відтінків виникає потреба у вживанні не тільки слів із прямою одоративною семантикою, а й одиниць із вторинним одоративним значенням, що в спеціально змодельованих контекстах цілком здатні передавати відчуття запаху й пов'язані з ними поняття за умови розширення сполучуваності з іменниками [12, с. 32]. До того ж, досягти певної конкретики одоративного враження можна й синкретично – образами, створеними на основі емоцій від певного сприйняття запахів. Тому периферію ЛСП одорації становлять широкі ряди полісемічних слів різної частиномовної належності, що служать для номінації понять, пов'язаних із запахом, лише в певному контексті. Наприклад, такими периферійними одоративними компонентами є дієслова *бити, ударяти, вихопити, впіймати, ловити, доносити, доноситися, роздаватися, розтікатися.*

Запах є конкретною фізичною властивістю багатьох об'єктів дійсності, яка відображається в нашій свідомості через нюхові рецептори й ідентифікується на основі фонових знань та асоціацій. У зв'язку з цим раціональною видається думка про те, що для визначення характеристики запахів суттєвим виявляється джерело запаху, його інтенсивність, оцінка за

шкалою «приємно/неприємно», подібність до запахів інших об'єктів. Найбільш точної характеристики одоративних відчуттів можна досягти завдяки введенню до складу синтаксичної конструкції слів на позначення джерела запаху. Тож периферійний простір досліджуваного ЛСП доповнює ціла низка іменників – номінацій рослин, об'єктів природи, речовин, продуктів харчування, як-от: *трава, молоко, лоза, дерево, квітка, стежка, пил, риба, море, степ, поле, дощ, руки, мед, полин, дим, хижка, асфальт, бензин, багаття, яблуко, груша, огірки, м'ята, хрін, юшка, хліб, тараня, черешні, гроза* тощо.

Прикметникову периферію одоративного поля поповнюють такі компоненти: *гіркий, пригірклий, солоний, солонуватий, прісний, свіжий, цвілий, пряний, сильний, тонкий, приємний, неприємний, нестерпний, хороший, поганий, медовий, липовий, вербовий, конопляний, тополиний, полиновий, малиновий, яблучний, річковий, трав'яний, хатний* тощо. Варто наголосити, що науковці, вдаючись до аналізу одиниць з одоративною семантикою, наголошують на потужному вияві синкретизму, оскільки простежується перетин компонентів зорових, смакових і дотикових відчуттів тощо, напр.: *гіркий* (смак – запах), *м'який* (дотик – запах), *щемкий* (психічне відчуття – запах), *конопляний* (зоровий образ – запах).

Важливим є синтагматичне розгортання, уточнення характеристики, заявлене прислівниками *дуже, сильно, нестерпно, важко, надзвичайно, трохи, злегка* і подібними.

Передати характеристику запаху можна за допомогою цілого контексту – розгорнутої метафори, у структурі якої немає слів із прямим одоративним значенням, однак створений словесно-художній образ актуалізує семантику запаху, підкреслюючи індивідуально-авторську оцінку: ... *вода дихнула на мене причаєною глибиною, глухуватою свіжістю* (1, с. 112); *Струмуння осінніх лісових пахоців міцне й бадьоре, воно дурманить свідомість, і, либонь, так само, як навесні ходять до лісу по квіти, а згодом по гриби,*

восени можна ходити до лісу просто по запахи, на дегустування їхнього розмаїття, для пригощання їхньою животворною цілющістю (1, с. 346).

До периферії одоративної парадигми належать й інші опосередковані способи вербалізації сенсорних відчуттів, скажімо, поширені відокремлені означення, виражені порівняльними зворотами, фразеологізми, метафоричні конструкції, що описово передають вплив запаху на людину, напр.: ... *тут немов кладовище напівзатонулих корчів і стовбурів, дух їдучий, мов од вапна, б'є в очі, квачем затикає горло...* (2, с. 366); ... *у плиті потріскує хмиз, і затишний, такий домашній дух диму лоскоче ніздрі, ледь-ледь щипає очі, – нагорі дме вітер і заганяє дим у бовдур* (1, с. 81).

До складу ЛСП запаху входять менші семантичні угруповання – ЛСГ. Тут можливе членування за різними принципами: з урахуванням диференційних сем, оцінки об'єкта чи його одоративної ознаки, лексико-граматичної належності одоративів. Скажімо, виходячи зі словникового визначення поняття запах («властивість предметів, речовин діяти на нюх»), Н. Павлова виділяє в одоративному ЛСП два мікрополя: перцептивне, пов'язане зі сприйняттям запаху, та атрибутивне, пов'язане з властивостями цього сенсорного відчуття [49, с. 9]. Аналізуючи дієслова на позначення запахових відчуттів, В. Дятчук диференціює їх на три підгрупи – які позначають процес виділення, розповсюдження (поширенні в повітрі) та сприймання запаху [19, с. 35]. Класифікація Л. Ставицької стосується іменників-одоративів, серед яких вона виділила запахи природи, цивілізації, їжі і напоїв, людські, абстрактні та інші запахи [68, с. 73]. У праці В. Дятчук та Л. Пустовіт розподіл одоративної лексики здійснено за морфологічним критерієм: лексико-семантичні ряди утворюють окремі частини мови [20, с. 52].

У своєму дослідженні, враховуючи попередні узагальнення науковців (В. Власюк, І. Гайдаєнко, В. Дятчук, І. Іншакової, Н. Павлової, Л. Ставицької, С. Форманової) та зібраний і систематизований фактичний матеріал із

художнього мовлення Є. Гуцала, ми створили власну класифікацію одоративного ЛСП, у якому вичленовуємо такі ЛСГ:

1. Іменники – назви властивостей, що сприймаються органами нюху: *запах, пах, пахоці, дух, аромат, свіжість, сморід, солод, солодкість, солодоці, гіркота, задуха, затхлість, чад.*

2. Іменники – назви джерел запаху:

– об'єкти природи: *земля, поле, нива, рілля, степ, луг, ліс, город, чорнозем, сад, глина, дорога* (земний простір); *повітря, вітер, небо, хмара, випари ґрунту, місяць* (повітряний простір); *вода, річка, джерело, море, хвиля, болото, крига* (водний простір); *березовий сік, роса, сніг, дощ, туман, мороз, дим, курява, смола, вогонь* (інші явища та об'єкти природи);

– рослини і їхні частини: *полин, коноплі, квітка, верба, морква, укроп, цибуля, м'ята, мак, хрін, зерно, озимина, чебрець, бузина, лопухи, черемха, сіно, півонії, лобода, кропива, тлін, гриби, петрушка, гудиння огірків, корчі помідорів, яблука, груші, перегній, вербовий пух, коріння, щиріця, матіоли, проліски, смородина, коноплі, кріп, клен, кора, бруньки;*

– тварини і частини їхнього тіла: *пес, миші, зозуля;*

– страви, напої: *борщ, вареники, солоні огірки, молоко, хліб, мед, сік, м'ясо, скибка, куліш;*

– хімічні сполуки: *сірка, одеколон, духи, нафталін, спирт, бензин, мазь;*

– люди, частини їхнього тіла: *мама, руки, чоло, обличчя, мати, голос, Найда, долоні, Олекса, батько, дядько Тилимон, пальці;*

– предмети побуту: *миска, човен, рядно, дробовик, гроші, полумисок, паперовий кульок, чорнило;*

– будівлі та їх частини: *хата, сіни, клуня, хлів, горище, двері, погрібник, криниця;*

– абстрактні поняття, як-от почуття, просторові, часові виміри тощо: *життя, весна, осінь, вечір, жнива, дитинство, школа, сутінки.*

3. Прикметники – назви характеристик запаху: *пахучий, запашний, ароматний, медовий, духмяний, свіжий, дурманний, задушливий, гіркий,*

густий, затхлий, солодкий, кислуватий, терпкий, важкий, легкий. У межах цієї ЛСГ функціонують одиниці, відмінні за різними семантичними показниками:

– за диференційною ознакою «якість запаху»: *солодкий, кислий, медовий, терпкий, дурманний, підземний, бензиновий, глухий, шпаркий, сухий, шорсткий;*

– за диференційною семою «оцінка запаху»: *приємний, неприємний, важкий, легкий, пахучий, ароматний, запашний, особливий, бадьорий;*

– за диференційною семою «інтенсивність запаху»: *сильний, слабкий, нестерпний, ніжний, м'який, гострий, стійкий, давкий, паркий, мертвотний;*

– за диференційною ознакою «вплив запаху на людину»: *нудотний, п'яний, нестерпний, задушливий.*

4. Дієслова – назви вияву, виділення, передачі запаху певним джерелом: *пахнути, пахтіти, смердіти, відганяти, віддавати, тхнути, чадити, пропахнути, пропахчувати.*

5. Дієслова – назви розповсюдження, поширення запаху в повітрі: *віяти, повівати, дихати, тягнути, пахнути, пахтіти, смердіти, литися, іти, долимати, розливати, проймати, обдавати, пробиватися, панувати, лоскотати, тлумитися, прокльовуватися, переборювати, долучатися, нагадувати, чутися, визрівати, доносити, поширитися, стояти.*

6. Дієслова – назви процесу сприйняття, розпізнавання різних відтінків запаху: *нюхати, хапати, ковтати, відчувати, чути, уловлювати, дихати, вдихати, принюхуватися, смакувати, пити, ковтати.*

7. Прислівники – назви характеристик станів та ознак запаху: *пахучо, ароматно, гірко, гостро, легко, ніжно, приємно, добре, пряно, солодко, душно, задушливо, сито, різко, тонко, сильно, слабо, яскраво, збудливо, тривожно, завжди, зараз, увечері.*

Отже, ЛСП запаху в українській мові загалом та в художньому мовленні Є. Гуцала зокрема об'єднує лексичні одиниці з інтеграційною семою одоративного сприйняття суб'єктом об'єктів дійсності. Ядро та центр

поля складають слова, семантична структура яких безпосередньо пов'язана з характеристиками, процесом і результатом сенсорного сприйняття фрагментів навколишньої дійсності засобами нюху. Парадигматичні відношення між цими одиницями забезпечує диференціація їхніх значень за семантичними показниками предметності, процесуальності, якості, оцінки, інтенсивності тощо. Ці семантичні маркери покладено в основу поділу ЛСП запаху на кілька ЛСГ із подальшим їх членуванням. Мовлення дає можливість значно розширити межі поля за рахунок актуалізації внутрішньослівних, парадигматичних, синтагматичних та асоціативно-дериваційних зв'язків одиниць із прямою та латентною семантикою запаху.

1.3. Одоративні номінації в контексті ідіостилю Є. Гуцала

Як відомо, для ідіостилю кожного письменника показова своя мовно-естетична система, що відповідає його світовідчуттям, характеру, переконанням, мистецьким уподобанням. Залежно від цих чинників письменник обирає певну форму оповіді, створює функційно-стильовий колорит, а також удається до експериментів із мовновиражальними засобами. При цьому митець добирає таку лексику й граматичні конструкції, які репрезентують його рефлексії та сприяють адекватному розкриттю ідейно-тематичного змісту твору [53, с. 64]. Ця закономірність простежується і в прозі Євгена Гуцала, для якої показові змістова розлогість, художнє осмислення різних проблем на фоні представлених філософських і психологічних узагальнень, ліризм, суб'єктивне переживання кожного моменту й виразні акценти на деталях [17, с. 14].

Літературознавці Ю. Барабаш, Л. Грачова, Г. Гримич, І. Дзюба, В. Дончик, М. Жулинський, Н. Зборовська, М. Ільницький, О. Ковальчук, О. Поліщук, Н. Полохова, М. Слабошпицький, Л. Тарнашинська, В. Фащенко та інші відзначають, що своєрідна художня філософія письменника проявляється саме через лірико-романтичне начало в осягненні дійсності, усвідомлення діалектичної єдності двох світів – природи та людини [60,

с. 131]. У зв'язку з цим індивідуальний стиль письменника вирізняється словесним багатством, чіткими акцентами на деталях, виразною суб'єктивною оцінкою зображуваних картин, психоемоційними переживаннями й широкою гамою відчуттів [17, с. 14]. В. Фащенко та інші дослідники слушно вказують на наявність неореалістичних тенденцій у творах Є. Гуцала, про що свідчить імпресіоністичний підхід у зображенні «природності буття у всьому багатстві його подробиць і проминальних, але важливих для людини станів» [76, с. 508].

Аналіз ідіостилю письменника доводить, що показником суб'єктивного світу Гуцалових ліричних героїв є ліризм, бо, на думку О. Поворозник, вони невіддільні від природи, живуть за її законами, їхній внутрішній світ є психічним відображенням об'єктів навколишньої дійсності [55, с. 259].

Як слушно зауважує О. Поліщук, на перший план Є. Гуцало виводить естетику відчуттів, створюючи тим самим настроєвий малюнок, свого роду «оповідь відчуття». Кожна така оповідь має своє обрамлення у вигляді звичайної життєвої ситуації, яка відбувається або відбувалася колись із ліричним героєм. Перші збірки Є. Гуцала й були позначені тим, що твори передавали не розповіді подій, а описи відчуттів від певних життєвих ситуацій [59, с. 47]. Саме така особливість прози аналізованого письменника дає можливість зробити висновок про те, що він надавав пріоритет чуттєвій та емоційній сферам над розгортанням подієвості сюжету.

У досліджених нами новелах, оповіданнях, етюдах та повістях письменник виразно продемонстрував свою «тонку акварельну манеру письма, дитинну чистоту і ясність світовідчуття, відкритість ліричного героя до прекрасного в усіх його проявах» [30, с. 319]. Художньо-естетичне тяжіння Є. Гуцала до ліризму, психологізму, уваги до деталі, оригінальність у виборі ракурсу художнього зображення зумовлює продуктивне вживання й гармонійне поєднання різних у сенсорному плані образів: зорових, звукових, смакових, нюхових, дотикових, які асоціюються з різними психоемоційними станами ліричних героїв [52, с. 228].

Увага до сенсорного аспекту є однією з найбільш показових особливостей світосприйняття ліричного героя в Є. Гуцала, на чому наголошує багато фахівців із літературознавства, як-от: Л. Грачова, І. Дзюба, В. Дончик, О. Поліщук, Н. Полохова, М. Слабошпицький, Л. Тарнашинська, В. Фащенко та ін. Зокрема, М. Слабошпицький зауважив, що від прози письменника «війнуло свіжим запахом полів і лісів, заяскріло краплями роси в сонячних променях, зазвучало живими голосами села» [64, с. 133].

Дослідники відзначають тяжіння малої прози Є. Гуцала до форми етюдів, ескізів, ліричних спогадів, у зв'язку з чим перед читачем постає душевне життя як потік, зі спогадами, емоційними враженнями, ланцюгами чуттєвих асоціацій, мальовничими пейзажами в різні пори року, міркуваннями про таємниці буття, вічність, гармонію людини та природи. А для цього, як слушно зауважує І. Дзюба, письменник удається «до ліричних імпресій, організації матеріалу навколо однієї особи, одного епізоду» [6, с. 47].

Аналіз оповідань, новел, етюдів та повістей, уміщених у перших трьох томах п'ятитомного видання творів письменника [Т. 1, 2, 3], показав високу продуктивність у них одоративних словесно-художніх образів. Уважаємо, що це пов'язане з духовністю, настроєвістю та високим ступенем емоційної енергії, властивими для стилю Є. Гуцала. Форма ліричного спогаду дала авторові змогу зобразити потік душевних порухів особистості, викликаних якоюсь подією, окремим предметом або його характеристиками. Саме тому сенсорні відчуття викликають емоції, а емоції асоціюються із сенсорними відчуттями. Через оцінний компонент назви запаху можна проаналізувати деякі особливості індивідуальної специфіки мовомислення, яке «трансформує семантичний склад значень в одиниці індивідуальної свідомості» [77, с. 183]. На текстотвірні важливість одоративних словообразів для характеристики змісту та форми твору, образної системи та формування стильової манери письменника вказує і Л. Ставицька [68, с. 74].

Варто зауважити, що емоційно-настрійний фон творів Є. Гуцало створював гармонійним поєднанням різних сенсорних словесно-художніх образів: запахових, смакових, кольорових, дотикових. Синкретизм такого спектру відчуттів не тільки різнопланово передає психоемоційний стан ліричного героя, але й робить експресивними пейзажі та інтер'єри. Показова в цьому плані збірка Є. Гуцала «Яблука з осіннього саду», у якій оповідання нагадують настроєві етюди, образки, безсюжетні оповідки з акцентом на позитивному, піднесеному, елегантному настрої ліричного героя. Гармонія почуттів представлена через гаму відчуттів, художніх деталей, пов'язаних із запахом, кольором, звуком. Зокрема, стан першої закоханості героя оповідання «Яблука з осіннього саду», сором'язливість, хвилювання, щем, бурхливість першого захоплення автор передає через сенсоріку сприймання нічного саду, дозрілих яблук, п'яних запахів, трепетних звуків, барвистих кольорів осені. Разом із закоханим героєм читач відчуває пронизливу, бентежну, феєричну красу повсякдення, прислухається, придивляється, вдихає запахи. Письменник активно послуговується прийомом синестезії, за якої одне відчуття передається за допомогою іншого, наприклад, колір через запах і смак, звук через дотик тощо. Відповідно, у тексті можуть виникати «колір звуку», «температура кольору», «смак звуку», «смак кольору», «смак форми». Художнє мовлення Є. Гуцала дає змогу сприйняти у чорній ароматній тиші на дотик і смак запах яблук. Така синестезія певним чином заворожує настроєвими «образками» читача, налаштовуючи на сприймання твору у романтично-елегантному ключі.

Синестезія постає провідним прийомом створення міжчуттєвих асоціацій, які пов'язані з емоційним чинником і психікою мовної особистості. На думку дослідників, враження та образи, які емоційно впливають на людину, здатні об'єднуватися між собою на основі суміжності, утворювати «комбінований витвір уяви, в основі якого лежить почуття або емоційний знак, що об'єднує різні елементи» [47, с. 157]. Уважаємо, що вміння створювати словесно-художні синестезійні образи можливе тільки за

умови тонкої організації мислення й психіки письменника, а також майстерного володіння ним мовними ресурсами. Мова прози Є. Гуцала переконує, що він вдало оперує асоціативним художнім мисленням і знаходить нові засоби впливу на емоційно-почуттєву сферу читача шляхом поєднання образів із різних сенсорних сфер. Експресивні асоціації виникають унаслідок поєднання форми і звуку, що створює образні відчуття «звукового зору»: *округло гупали яблука* (1, с. 26); запаху та кольору, що створює образні відчуття «нюхового сприйняття барв»: *чорний ароматний* (1, с. 27); звуку і дотикового відчуття, що створює образні відчуття «тактильного слуху»: *глухувата свіжість* (1, с. 112). Серед одоративних образів в оповіданні Є. Гуцала знаходимо приклади тактильного відчуття світла у відтворенні образного відчуття «тактильного зору»: *вологе світло* (1, с. 27), *вогкий блиск* (1, с. 30); звукового «бачення» світла – «звуковий зір»: *сліне й німе світло* (1, с. 112), *беззвучне світло* (1, с. 123) тощо.

Талант Є. Гуцала до сенсорно-асоціативного образотворення свідчить про унікальність стильової манери автора та специфіку його естетичного світосприйняття. Є. Адельгейм, досліджуючи мову творів письменника, з упевненістю доводить, що синестезія є провідною особливістю, ідіостильовою рисою, характерною ознакою прози Є. Гуцала: «Метафора Гуцала розгортається концентрично, від центру до периферії й поступово – коло за колом – охоплює все нові сторони явища; вона звернута водночас до багатьох неоднорідних сприйнять і, синтезуючи звуки, запахи, барви, створює густий і ароматний стиль» [2, с. 46].

На нашу думку, письменник використовує такий синкретичний спектр одоративів з метою створення нових способів осягнення світу та взаємин людини з довкіллям. Не випадково Є. Гуцало сам говорив, що в його творах герой «часто-густо зливався зі світом природи, начебто виражав її сферою своїх емоцій, а світ природи начебто віддзеркалював саму людину, а людина мислила й почувала світом природи» [24, с. 37]. Це підтверджують його розгорнуті одоративні образи, напр.: *Ото скільки глянеш – палахкотить,*

міниться різними відтінками білого кольору березневий сніг по горбочках-ярочках, і навіть добре можна вловити запах того снігового буйноквіту... запах студений, ледь-ледь хмільний, бадьорий, збудливий... схожий на дух перших пролісків, коли їх зірвати в лісі й відразу ж піднести до обличчя (1, с. 215); Все в полі просякло його світлом – прив'ялим, гіркуватим, і лисиця крізь ніздрі вдихає те світло – воно терпкувате на смак, густе, набрякле студеними пахощами заснулого полину, відмерлої трави (3, с. 20).

Подібну манеру зображення сенсорних образів спостерігаємо й у циклі коротких оповідей-замальовок Є. Гуцала «Осяяння». Композиція мінітворів збірки нагадує плетіння ліричних асоціацій довкола якоїсь пересічної, буденної події, яку можна зрозуміти, відчутти та пережити через загадкове, незвичне світосприйняття. Зокрема, в етюді «Дим листяних багать» на перший план виходить відчуття єдності з навколишнім середовищем. Весняний настрій, емоції окриленості, легкості, щастя нагадують читачеві дим від багать, який виникає внаслідок спалення людьми сухого зела. (1, с. 120). Знову, вдаючись до прийому синестезії, автор створює багату картину одоративних відчуттів, поєднуючи дотики-запахи-кольори ранньої весни: синьоквіт неба, безбережне пелюсткове море, помережане хмарками – подихами озерець снігу на полях, гіркуватий, гострий запах бруньок, світле дрижання диму, зелені квітучі сподівання ще сонних яблунь, рухомий янтар хмарин та давка блакить неба (1, с. 121). Кожен синкретичний сенсорний образ відтворює в уяві читача тремтливе, бентежне, довгоочікуване відчуття ранньої весни.

В етюді «Вітка полину» зі збірки «Осяяння» художній образ сухої полинової гілочки з гірким запахом постає своєрідним поштовхом до народження потоку живих, яскравих спогадів про дитинство в селі, незабутні моменти, асоційовані із зоровими, смаковими, звуковими, тактильними відчуттями, а також зв'язковою ланкою для всіх образів: *І запах його й посеред зими невитравленим зостався, тонко б'є в ніздрі, струменить, здається, по жилах разом із кров'ю, ти вже весь просочуєшся його духом.*

Й не тільки твої руки запахли гірчавиною, а й наче зір погіркішав, і погляд, і думки твої. І постають у твоїй уяві рідні краї – яри та вибалки, чорні ліси, тихенькі річечки, болота в осоках, високі горби й сірі дороги. Все це зразу приходить до тебе, ти бачиш ці картини чітко й опукло, бачиш у кольорах і барвах, у пахоцях. І все це наче повито для тебе полиновим духом, його гіркотою (1, с. 125). Повернення до ключового одоративного образу-емоції впродовж тексту логічно й естетично зв'язує розповідь, підтримує ліричну стильову домінанту: ... *пахне доспілим серпнем, засохлою берізкою й волошками, жовтим зерном...* (1, с. 126). Поява його в кінці тексту завершує композиційну організацію прийомом анепіфори: *Засушена вітка полину в твоїх руках узимку, запахом його повита твоя голова, всі речі в кімнаті повиті, – й стелиться перед твоїм зором по чорній-чорній ріллі слабесеньке мево туману ... Віточка живої гіркоти, віточка болю...* (1, с. 127).

До специфічних рис творчості Є. Гуцала дослідники зараховують прив'язування запахів до певного настрою, образу, стану, місця, події, спогаду, враження, предмета, істоти, рослини тощо [31, с. 140]. У зв'язку з цим представлений дуже широкий спектр одоративних відчуттів, які співвідносяться з когнітивною, суб'єктивно-оцінною та психоемоційною сферами ліричного героя.

Ліричною образністю просякнута збірка «Запах кропу». Функційна значущість одоратива заявлена вже в самій назві, адже нюхове відчуття-емоція інтегрує всі інші сенсорні образи, асоціативно пов'язані з важливими для пам'яті ліричного героя моментами, розкриває його психологію: *З-поміж того студеного паху ледь-ледь прокльовується забутий запах кропу. Бентежить спомини, зворушує, і вже вдихаєш повітря на повні груди...* (1, с. 97); *На кожному крилі росло по великій груші, старій, дрімучій, які щовесни цвіли по-молодечому густо й пахучо, а під осінь і восени обсипали додолю такий грушкопад цукристих дичок, що й не визбираєш їх усі й не пересушиши. Тільки перелетить вітер, тільки одшумить дощ, як дід бере*

коша або мішок і йде лазити попід грушами, визбирувати й вишукувати падалишне добро поміж травною, в картоплі, на межі, лазить довго, а потім повертається до хати, **перепахлий чорноземом, мокрою травною, шорстким листям соняшників...** (1, с. 87). Кольори, параметри, звуки, дотики, смаки, запахи – усі п'ять відчуттів задіяні в образотворення, вони доповнюють і підсилюють одне одного, допомагаючи створити живі, багатовимірні образи.

Типовою для Є. Гуцала є передача запаху через смакові характеристики: *гіркий, гіркуватий, солодкий, терпкий, медово-терпкий, ожиновий, спиртовий, пшеничний, помідорний, полиновий, чебрецевий, риб'ячий* тощо, при цьому фіксуємо сполучення іменників на позначення запахових відчуттів (*запах, аромат*) із номінаціями смакових властивостей, напр.: *Проте листя з дерев опадає все густіше ... гіркі, спиртові аромати тлумляться, тісняться, розпирають, вони перехоплюють подих...* (1, с. 93); *Стояв у повітрі медово-терпкий запах весняного розквітлого зела* (Гуцало 1, с. 450). Слова, які передають смакові властивості, стилістично уточнюють, підсилюють нюхові враження. Асоціативно- образний потенціал мови та тонке чуття автора, його особистісні асоціації дають змогу розширити виражальні можливості не тільки прикметників із густативною семантикою, а й таких, пряме значення яких пов'язане з тактильною сферою, зокрема термічними ознаками, як-от: *Бо в тополиної тіні запах студений і наче гіркуватий, а від акацієвої тіні начебто віє задушливими дурманними солодоццями* (1, с. 290).

Зосереджуючи увагу на своїх відчуттях, Є. Гуцало щоразу знаходить нові відтінки, що допомагають йому створити неповторні одоративні образи природних об'єктів, наприклад, образ землі: *Узяв грудочку землі, розім'яв між пальцями ... долоні запахли шорстким пилом, прокльонувся дух перегною, довго пролежалого в землі, й незотлілого коріння* (1, с. 115); *... я вловлюю, як пахне мокрою землею, як у носі і в горлі лоскоче духом вербового пуху, недавно одлетілим дощем і ще чимось таким, чого й не*

можна назвати (1, с. 85); *В повітрі стоїть сухуватий пил, а тепла земля пахне втомою* (1, с. 94).

Як бачимо, до створення розгорнутих запахових образів письменник активно залучає не тільки лексику з прямим одоративним значенням, але й одиниці з потенційними семами, які можуть асоціюватися із запахами у спеціально створеному контексті, як, наприклад, у таких характеристиках образів людини й тварини, напр.: *Виголений до якоїсь дивовижної синяви своєї невитравної природної засмаги, з намащеним бріоліном густим і пухнастим волоссям, з гострими бровами, де, здається, кожна шерстинка була випещена й доглянута, напахчений ядерними чоловічими духами, Ігор наче зійшов із вітрини міської перукарні* (1, с. 393); *І пахне від Найдиди молодими половіючими колосками, полином, волошками* (1, с. 392).

У художньому мовленні Є. Гуцала одоративи можуть доповнювати характеристику приміщень: *Вся хата тоді просочена запахом хрону, і лоскоче в ніздрях терпкувато-дурманний дух кропу, і таке враження, ніби поруч з тобою за столом сидить сама радість і також ласує й не може наласуватись малосольними огірками* (1, с. 91); *Цілий день тоді в хаті пахне припеченим солодом розімлілих яблук...* (1, с. 96); *Любила погріб, викопаний у сінях ... коли там стояла діжечка квашеної капусти, діжечка яблук, діжечка огірків, коли взимку там пахло глухим підземним інеєм та мишами* (1, с. 273).

Отже, у художньому мовленні Є. Гуцала продуктивно використана лексика на позначення сенсорних, зокрема й запахових, відчуттів. Актуалізація одиниць одоративного ЛСП зумовлена тематикою творів, а також художньо-естетичними настановами: лірико-романтичним, психологічним, філософським характером текстів або окремих їх фрагментів, намаганням відтворити внутрішній світ героїв, передати їхні настрої, емоції, душевні поривання в моменти осяяння. Художнє втілення одоративних образів є показником специфіки світосприйняття автора, його уподобань та

естетичних цінностей, а також засобом відтворення емоційно-почуттєвої сфери.

Висновки до розділу 1

Отже, пізнаючи навколишній світ, людина фіксує його в узагальнених образах та описує за допомогою мовних засобів. Гнучкий потенціал лексико-семантичних ресурсів допомагає вербалізувати дійсність, позначивши об'єкти, явища, ознаки, дії, стани, процеси, передати відчуття, емоції, оцінки, відтворити індивідуальну картину світу. Багатий словник мови має системну організацію, що полягає в логічному й асоціативному групуванні лексики за ЛСП, ЛСГ, іншими парадигматичними рядами. Основним угрупованням більшість лінгвістів визнають ЛСП, структура якого включає ядро, центр і периферію.

Одоративна, тобто запахова, лексика формує окрему відкриту парадигму, яка тісно пов'язана з іншими лексико-семантичними угрупованнями слів. ЛСП запаху є складною системою лексем, які є представниками зв'язку реальних природних запахів із відповідними, викликаними в душі мовця відчуттями. Це поле об'єднує лексичні одиниці з інтеграційною семою одоративного сприйняття суб'єктом об'єктів дійсності.

Ядро та центр поля складають слова, семантична структура яких безпосередньо пов'язана з характеристиками, процесом і результатом сенсорного сприйняття фрагментів навколишньої дійсності органами нюху. Компоненти периферії завжди перебувають у тісному зв'язку з іншими ЛСП, і це забезпечує цілісність лексико-семантичної системи. До периферійних елементів належать одиниці, сема запаху яких асоціативна, розкривається в контексті, пов'язана з фоновими знаннями мовця про об'єкти та їхні характеристики. Відчуття запаху можуть бути об'єктивними й суб'єктивними, асоціюватися з певними спогадами, думками, переживаннями, особистісними враженнями. Тому достатньо невелику групу слів із прямими значеннями запахових відчуттів у конкретній комунікативній

ситуації доповнює велика кількість номінацій, одоративне значення яких ситуативне. Це добре простежується в художніх текстах.

Індивідуально-авторський стиль завжди виявляє специфіку мови, психіки, характеру, світовідчуття, уподобань письменника. У зв'язку з цим мовно-естетична система кожного майстра слова позначена своєрідними рисами, має індивідуалізоване внутрішнє наповнення. Показовою з погляду особистісної мовної інтерпретації є картина світу у творах Євгена Гуцала. Уже в перших збірках письменник підносить відчуття на найвищий рівень, тобто актуалізує естетику відчуттів, тлом для яких слугують розповіді про певні життєві ситуації, пов'язані з ліричним героєм. Перевага чуттєвої сфери над подієвістю у малій прозі письменника зумовила продуктивне використання й гармонійне поєднання різних у сенсорному плані образів: зорових, звукових, смакових, нюхових, дотикових, які асоціюються з різноманітними психоемоційними станами ліричних героїв.

Свідченням унікальної стильової манери автора та специфіки його естетичного світосприйняття слугує синестезія. Цей улюблений прийом Є. Гуцала уможливорює передачу одного відчуття за допомогою іншого, наприклад, кольору через запах і смак, звуку через дотик тощо. Також особливістю письменника є прив'язування запахів до конкретного місця, події, стану, предмета, що співвідноситься із суб'єктивно-оцінною сферою героя, характером асоціативних зчеплень у психіці.

РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ Є. ГУЦАЛА

2.1. Іменники з одоративним значенням

Проаналізувавши прозу Є. Гуцала, можемо відзначити, що для передачі запахових відчуттів письменник використовує різні частини мови: іменники, прикметники, дієслова та прислівники. Зупинимо увагу на лексико-семантичному класі іменників, які входять до ядра, центру або периферії ЛСП запаху. Ми зафіксували 215 таких одиниць, здатних прямо або асоціативно розгортати запахові словесно-художні образи.

Зокрема, ядро аналізованого ЛСП становить іменник *запах*, зафіксований у досліджуваному матеріалі 78 разів (62 рази в першому томі, 10 – у другому, шість – у третьому). Словник української мови подає такі його значення: «властивість предметів, речовин діяти на органи нюху», «те, що сприймається органами нюху» [65, т. 3, с. 247]. У творах Є. Гуцала цей іменник реалізує другий лексико-семантичний варіант, позначаючи субстанцію, сприйняту одоративно безпосередньо або уявно згадану, і в основному асоціюється з приємними легкими ароматами, напр.: *І над усіма запахами панує дух кропу, яким перекладені огірки, і трохи слабкіший – запах шабельних листків хропу* (1, с. 95); ... *віяло від них тими запахами, які нагадували школу, дитинство* (1, с. 334); ... *п'янку пахне цукерками, так що той запах дразливо лоскоче в носі* (3, с. 107). Для підсилення емоційно-експресивного ефекту й повноти образу письменник додає ще й запахову характеристику – означення за якісними, кількісними параметрами або ж джерелом, що видає запах: *Їй поле прийшло до неї тлумовиськом усіх своїх вільних запахів* (2, с. 245); ... *і шуліка – час, якому смакує запах живої, теплої крові* (3, с. 12). Це сприяє загостренню відчуттів, робить читача безпосереднім учасником процесу сприйняття картин природи нюховими рецепторами.

Синонімічні до іменника *запах* лексеми формують центр ЛСП одорації. Ці слова виявляють незначні стилістичні відтінки й диференціюють *запах* за ознаками оцінності та інтенсивності.

Іменник *дух* «те саме, що *запах*; *аромат*» [65, т. 2, с. 442], який функціонує в розмовному стилі, ужито 51 раз (37 разів у першому томі, 1 – у другому, чотири – у третьому): ... *я вловлюю, як пахне мокрою землею, як у носі і в горлі лоскоче **духом** вербового пуху, недавно одлетілим дощем і ще чимось таким, чого й не можна назвати* (1, с. 85); ... *з обійсть долинав **дух** матіоли* (1, с. 338); ... *вдихав теплий **дух** нічного поля* (2, с. 241); *Пішла, а в повітрі стоїть **дух** лугового різнотрав'я* (3, с. 120) тощо. За нашими спостереженнями, уважний до деталі Є. Гуцало з метою вичерпної емоційно-оцінної характеристики часто вдається до повторів, автокорекції, уточнення, нанизування, чим привертає увагу до образу, як-от: *А в нього від рук, від шинелі, від чола йшов земляний **дух** – холодний різкий земляний **дух**, яким він уже встиг просякнути* (1, с. 55); *Її ще не витіпала негода, не зчорнила бита дощами земля, а тому вона аж світиться, аж сміється — і добрий од неї йде **дух**, хлібний, **дух** достиглого збіжжя* (3, с. 6); *Так само струмував у повітрі солодкий, дурманний **дух** матіол, що перемішувався з **духом** м'яти* (1, с. 211).

Слово *пахощі* «запахи, звичайно приємні, ароматні» [65, т. 6, с. 101] зафіксоване 21 раз (12 разів у першому томі, шість – другому, тричі – у третьому). Письменник уживає це слово й щодо неконкретних запахових виявів, як-от: *Ти бачиш ці картини чітко й опукло, бачиш у кольорах і барвах, у **пахощах*** (1, с. 125), і щодо конкретних, доповнюючи характеристику низкою емоційно-експресивних означень, напр.: ... *від розквітлих яблунь хвиля за хвилею котяться **духмяні пахощі*** (3, с. 46); ... *а ніздрі вдихають то димок, то – коли вітер змінився – **густі польові пахощі*** (1, с. 173); *Букет півоній, які несла в руці, поширював п'янкий запах — власне, в руках її наче вигойдювався букет **тонких пахощів*** (1, с. 338); ... *полинні **пахощі** б'ють у груди* (2, с. 362). Іменник *пахощі*, як і інші іменники, частіше вжито не

поодинокі, а комплексно, у ряду з іншими одоративами, у складі розгорнутих, емоційно наснажених образів: [Скирта. – Д. Д.] *дихне тобі в обличчя стужавілими і злежаними пахощами осені, заспокійливо й густо дихне* (1, с. 137); ... *й так ви йдете нерозривною вервечкою, дід Гордій у пахощах трав та бджолах попереду, а ти позаду, теж у паморочливих пахощах та в густій музиці...* (2, с. 340).

Лексико-семантичний варіант полісемічного іменника *чад* «міцний, густий, п'яний запах, що його виділяють рослини, особливо під час цвітіння» [65, т. 11, с. 262] також є компонентом одоративного ЛСП. У художньому мовленні Є. Гуцала в названому значенні він уживається обмежено (сім разів у першому томі, двічі – у другому, один раз – у третьому), напр.: *Машина ще дихала теплом і бензиновим чадом, та всі її запахи перетлумлювали густі й вогкуваті запахи нічного лісу* (2, с. 264); *Раз по раз на поверхні скипають пухирі повітря, наче миттєві ступи, глухо лопаються, стріляючи ядушливим чадом* (2, с. 366). Частіше фіксуємо реалізацію іншого значення – «задушливий отруйний газ, що утворюється за неповного згоряння вугілля; чадний газ»: *А в хаті – дим і чад густі, не продихнути* (3, с. 114); *Ревуть танки, в повітрі синіє й чорніє бензиновий чад* (1, с. 323); *Й коли автобус, війнувши теплою курявою та чадом, зупинився ... ти відчув на своїх губах поцілунок материних уст* (1, с. 339). Однак навіть за такого вживання ці слова можна зарахувати до периферії одоративного поля, тому що простежуємо асоціації із запаховими відчуттями.

Іменник *пах* «те саме, що запах» [65, т. 6, с. 100], який, на наш погляд, має стилістично обмежене вживання в сучасній українській мові, зафіксовано дев'ять разів (лише в першому томі, в інших томах не вжито), як-от: ... *попелище кашлянуло парюю, далі скрушно зітхнуло, навкруг поширився давкий пах* (1, с. 173); *Хтось один запалив у своєму садку вогнище – і посотався навсібіч бентежливий пах спалюваного листя...* (1, с. 121); *Лине від неї давкий пах нагрітої сонцем куряви* (1, с. 157). На наш погляд, гуцалівський контекст дає поштовх до розвитку нового значення цієї

лексеми, не зафіксованого Словником української мови. Уважаємо, що в цих випадках іменник *пах* похідний від *пахну́ти* «повіяти, донестися чи обдати, охопити», яке вживається щодо вітру, запаху, тепла, холоду [65, т. 6, с. 101], пор.: *А з-поміж того студеного паху ледь-ледь прокльовується забутий запах кропу* (1, с. 97); *Міцнішає мороз, сніг іскристішає, од нього йде студений пах* (1, с. 97); *Уночі виходжу надвір – дитячий доторк летючих сніжинок до щоки і несподівано гострий студений пах, який іде від усього* (1, с. 148).

Лексему *аромат* «приємний і ніжний запах; пахощі» [65, т. 1, с. 61] ужито п'ять разів (лише в першому томі, в інших томах не зафіксовано), напр.: *Проте листя з дерев опадає все густіше ... гіркі, спиртові аромати тлумляться, тісняться, розпирають, вони перехоплюють подих...* (1, с. 93); *... відчувати в роті пахучий сік, вловлювати ледь чутний аромат осіннього саду* (1, с. 95); *... в ньому [повітрі. – Д. Д.] ще живі аромати хлібів, хоча вони давно вже скошені та обмолочені* (1, с. 36); *Внука прийшла знадвору з вишневою гілкою і, поламавши, засунула в баняк із окропом — і скоро на піч до старого долинув тонкий аромат улюбленого напою* (1, с. 282).

На противагу до попередніх номінацій із нейтральною або позитивною оцінкою запахових відчуттів Є. Гуцало вживає й одиниці, які позначають неприємні нюхові враження. Зокрема, іменник *сморід* «неприємний, смердючий запах» [65, т. 9, с. 416], який характеризує одоративне відчуття за негативною шкалою оцінки, у досліджуваних текстах виявлено чотири рази, лише в другому томі: *Тільки димок синенький повився над повієм, то наче аж сюди смородом перегорілого бензину війнуло* (2, с. 41); *І не тільки гній заков'яз, а й сморід...* (2, с. 27). Простежуємо контекстуальне розгортання негативно оцінної семантики одоративного іменника через вказівку на спосіб донесення запаху та характеристику його інтенсивності: *Вибравши свіжіше, почала лопатою та сокирою колупати таке старе, що не тільки ніс забивало смородом, не тільки в горлі давким квачем стояло, а навіть очі*

ядуче виїдало (2, с. 27); ... *тільки мертвотний сморід* мертвої пустелі (2, с. 366).

Слово *задуха* «неприємний задушливий запах» [65, т. 3, с. 118] ужито тричі (лише в першому томі), але власне одоративне значення реалізує тільки в реченні *У вагоні стояла задуха, повітря було кислувате й важке, і Ярослав Чумак, поклавши чемодан на полицю, вийшов у тамбур...* (1, с. 202). В інших випадках вживання іменника пов'язане з позначенням жаркого, гарячого повітря, сповненого випарувань, пор.: *А то після задухи як уперіщив у неділю!* (1, с. 322); *І ще в таку задуху, коли сонце прясить немилосердно, ллючи додолу спеку, як розпечену смолу* (1, с. 357). Спільнокореневий іменник *задушливість* «властивість і стан за знач. *задушливий* (який не дає дихати, душити)» [65, т. 3, с. 119] ужито лише один раз: *Дим, дим, дим... І в гіркоті його, в задушливості його справді є щось солодке* (1, с. 121).

До засобів номінації неприємних запахів належить і лексема *затхлість*, яка має значення «неприємний запах гнилі, сирості» [65, т. 3, с. 368]. Її письменник вводить у текст один раз (лише в першому томі): *Зірвав дрібну гостролисту очеретинку, помацав її суглоби, понюхав на зламі – війнуло рослинним водянистим соком, а також – трохи затхлістю болота* (1, с. 115). Одиниці мікрогрупи «неприємні запахи» непродуктивні, імовірно, через те, що основна увага письменника зосереджена на зображенні позитивних емоцій і відчуттів, пов'язаних зі спогляданням гармонійного світу природи, заглибленням у душу людини в хвилини піднесення, захоплення, осяяння.

До периферії семантичного поля одорації зараховуємо іменники, що пов'язані із запаховими відчуттями асоціативно, опосередковано, через латентні семи, фонові знання, через включення в контекст відповідного сенсорного сприйняття. Серед цих іменників є не тільки такі, які конкретизують характер запаху за шкалою «приємно/неприємно», а й ті, що називають джерело, причину виникнення відчуття.

Таким вважаємо іменник *повітря*, зокрема його лексико-семантичний варіант «невидима газоподібна речовина, що оточує землю і якою дихають люди й тварини» [65, т. 6, с. 677], який ужито 32 рази (24 рази в першому томі, вісім – у другому, у третьому не виявлено). Зазвичай при слові *повітря* в текстах Є. Гуцала вжито конкретизатори-одоративи, на основі чого можна зробити висновок про його включення до ЛСП запаху, напр.: *І посеред цієї похмурості в густому повітрі, насиченому тліном і випарами ґрунту, ясно й чисто горять берези* (1, с. 352); ... *в легені потекло гіркувате, смолисте повітря, від якого йому стало добре й журно* (1, с. 49); ... *п'єш насичене глицею повітря* (1, с. 142); ... *летиш у густій синяві повітря, що забиває подих терпким хмелем* (2, с. 375).

Полісемічний іменник *свіжість* у лексико-семантичному варіанті «властивість і якість за знач. *свіжий* (нічим не зіпсований, чистий, який постійно або часто оновлюється)» [65, т. 9, с. 79–80] ужито 16 разів (лише в першому томі, в інших томах не виявлено). Для реалізації семантики, пов'язаної з одоративним відчуттям, потрібне відповідне контекстуальне оточення, що й простежуємо в аналізованих текстах: *Мати ... внесла до хати пропахлі вітром і грозовою свіжістю сорочки, простирадла та рушники* (1, с. 330); ... *і так добре було вдихати озонну свіжість грози...* (1, с. 331); ... *либонь, уловити можна, як вони [квітки. – Д. Д.] пахнуть, – пахнуть водяною свіжістю, сухуватою такою, ледь-ледь вловлюваною* (1, с. 120);

До периферії аналізованого ЛСП зараховуємо й такі іменники, переносне значення яких пов'язане зі смаковою семантикою, адже одоративні й густативні відчуття часто суміжні, слабо диференційовані. Такими є іменники *солод* та *солодоці*, напр.: *Цілий день тоді в хаті пахне припеченим солодом розімлілих яблук...* (1, с. 96); *Бо в тополиної тіні запах студений і наче гіркуватий, а від акацієвої тіні начебто віє задушливими дурманними солодоцями* (1, с. 290). За таким самим принципом до периферії одоративної парадигми, що функціонує в текстах Є. Гуцала, можна зарахувати іменники *гіркота* й *гірчавина*, напр.: *І все це наче повіто для*

тебе полиновим духом, його гіркотою (1, с. 125); *Й латку конопель на городі немовби водою побризкали – запахла вона тьмяною якоюсь гіркотою, запахла добре й збудливо* (1, с. 169); *Й не тільки твої руки запахли гірчавиною, а й наче зір погіркішав, і погляд, і думки твої* (1, с. 125).

Загальновідомо, що в художньому мовленні семантика слова трансформується, унаслідок чого збагачується змістове наповнення лексеми, виявляються її нові образотворчі можливості [53, с. 100–101]. Тому ми вважаємо, що компонентами периферії семантичного одоративного поля є іменники з латентною семою запаху, яка розгортається у відповідному контексті, хоч словникове лексичне значення цих одиниць не передає запахового змісту. Серед них є такі назви:

1) джерел одорації: *... запахи, якими дихають на мене недавно засаджені городи, хліви, верби, бузина з ровів...* (1, с. 152); *... ніколи раніше не доводилось чути ... таких запахів землі та хліба* (1, с. 214); *Це густий запах, що складається з багатьох окремих запахів, творених листям, землею, травою, корою, грибами* (1, с. 346); *Йшла через греблю, вдихала свіжий запах води, дух лепехи й очерету* (2, с. 264); *... від нього на всю хату – запах німецького одеколону* (3, с. 106); *... те світло терпкувате на смак, густе, набрякле студеними пахощами заснулого полину, відмерлої трави* (3, с. 20). Усі названі об'єкти у реальному світі мають запах. Знання про це покладено в основу асоціативних зв'язків, які розгортаються в тексті;

2) характеристики запахів: *Стяті стебла різко та свіжо пахли водянистим соком* (1, с. 321); *Слово «пролісок» – бліде, й од нього пахне сніжком, який починає танути, й весняною землею, й торішнім перепрілим листям* (1, с. 290); *Запахне зерном, теплим борошном, що лоскотатиме ніздрі* (2, с. 41); *Пахло житом, полином, запахи були густі й вогкі, добре знайомі* (2, с. 241); *Коли його витягли, батько густо пахнув сухою землею та хробаками* (2, с. 216); *А коли це літо густо пахло городиною й садовиною* (2, с. 335); *Зараз іще день, і воно не світиться, а лежить на твоїй долоні жовто-білою потерухою, ледь чутно пахне мохом та цвіллю* (3, с. 10); ...

місяць тоді пахне тобі **ясенем**, його **корою** й **гіллям** (3, с. 19); Обіймаю дядька Тилимона за корчувату шию, а від нього пахне **тютюном** та **димом** (3, с. 63);

3) поєднання джерела та характеристики запаху. Частіше запахом наділений об'єкт природи, рідше – людина, житло, їжа, напр.: **Повітря** пахло зволженим **листям**... (1, с. 248); ... **земля** вже була м'яка, тхнула сухим **перегноєм** (1, с. 56); ... їхнє ворсисте **листя** пахне сухою **курявою** (3, с. 7); Коли його витягли, **батько** густо пахнув сухою **землею** та **хробаками** (2, с. 216); Дуже хочеться скуштувати **кулешу**, що пахне **засмажкою** – **салом з цибулею** (3, с. 74). Фіксуємо випадки метонімізації характеристики запаху, як-от: В повітрі стоїть сухуватий пил, а тепла **земля** пахне **втомою** (1, с. 94).

Асоціативно-образне мислення автора актуалізує цілі ланцюги запахових образів, що дає змогу розкрити почуттєву сферу ліричного героя, його морально-етичні цінності, скажімо: *І завжди [руки. – Д. Д.] пахли чимось... Чи свіжовипраною й щойно випрасуваною білизною; або пшеничним борошном і гарячим хлібом, а то кропом, і петрушкою, і терпким гудинням огірків чи помідорними корчами; або яблуками, грушами і медом – у спасівку, а то просто вітряним осіннім полем, або шпарким морозцем і снігом, або першими весняними бруньками; і начебто всі ці запахи завжди переборювали один стійкий і незмінний – ще з самісінького дитинства запам'ятався – запах коров'ячого молока* (1, с. 328–329).

Так, серед іменників, які асоціюються у свідомості мовця із запахами, у текстах Є. Гуцала зафіксовані такі одиниці:

- 1) назви об'єктів природи, природних явищ: *небо, земля, гроза, сніг, мороз, повітря, морозець, вітер, сніжок, зима, іній, холодок* тощо;
- 2) назви рельєфів: *поле, рів, болото, сад, ліс, город* тощо;
- 3) назви рослин і їх частин: *бруньки, полин, деревій, кора, верби, бузина, листя, сіно, дерево, гудиння, коріння, листки, корчі, мишійка, пирій, березка,*

дурман, зарості, матіоли, тлін, трава, колоски, волошки, мох, квітка, верби, бузина, зело, акація, мальви, коноплі, цямрини, глиця тощо;

4) назви страв і продуктів харчування: *груші, яблука, петрушка, мед, борошно, кріп, гриби, огірки, молоко, сік, хрін, хліб, зерно, солод, черешні, картопляники, насіння, гіркота, солодощі, малина* тощо;

5) назви людей, тварин, їх частин: *миші, долоні, рот, руки, шкіра, Найда, тітка Марія, тітка Секлета* тощо;

6) назви об'єктів, створених людиною: *хата, горище, школа, хліви, обійстя, білизна, сорочки, мило, миска, мазь* тощо;

7) назви матеріалів, органічних і неорганічних речовин: *пил, перегній, пух, курява, вода, крига, чад, жир, спирт, гума, залізо* тощо;

8) назви абстрактних понять, що наділяються запахом індивідуалізовано: *прохолода, холод, тепло, втома, дитинство* тощо.

Безперечно, номінація запахових відчуттів має предметно-відносний характер, отож оцінка за шкалою «приємний/неприємний» виникає під впливом контексту, лексичної сполучуваності одоратива [73, с. 279]. Дослідники відзначають, що для опису категорії запаху важливі такі її складники, як суб'єкт, який сприймає запахи, сам запах, джерело запаху, характеристика джерела запаху, середовище поширення запаху, траєкторії руху запаху, фізична дія суб'єкта щодо запаху та характеристика запаху [34]. У текстах Є. Гуцала іменники – назви запаху у логіко-граматичному плані зазвичай поєднуються з дієсловами, що вказують на наявність, поширення або сприймання цього сенсорного відчуття (*віяти, поширюватися, долучатися, пробиватися, панувати* тощо), прикметниками чи дієприкметниками, які характеризують запах щодо якості чи інтенсивності (*духмяний, гіркуватий, свіжий, п'янкий, лоскітливий, густий, запаморочливий, нудотний* тощо), іншими іменниками, що вказують на джерело або ж характеристику запаху (*весни, листя, кропиви, снігу, борщу, вишень, куряви, диму, землі* тощо), напр.: *Йшла через греблю, вдихала свіжий запах води, дух лепехи й очерету* (2, с. 264); *І з-поміж усіх запахів яскраво*

пробивається дух кропу... (1, с. 93); *Іншими очима дивишся на дорогу, на якій оце стоїш, вловлюючи прибитий вічною вогкістю запах куряви* (3, с. 8).

Варто також відзначити, що класифікація запахів на приємні та неприємні в Є. Гуцала дещо відрізняється від того, як їх зазвичай поділяє більшість людей. Ті запахи, які людина кваліфікувала б як неприємні, у мовомисленні письменника постають як меліоративні, напр.: *Узяв грудочку землі, розім'яв між пальцями, наче намагався вилущити з неї глибокий, ніким не знайдений смисл; долоні запахли шорстким пилом, прокльонувся дух перегною, довго пролежалого в землі, й незотлілого коріння* (1, с. 115); *Любила ... коли взимку там [у погребі. – Д. Д.] пахло глухим підземним інеєм та мишами* (1, с. 273); *Зараз пахне порохом, прибитим росою, густим духом лопухів із узбіч, ізжовтілою лободою, щирницею, засохлими коров'ячими кізяками* (1, с. 157). Людина землі, ліричний герой сприймає акцентовані джерела й характеристики запаху як приємні, природні, суголосні рідній стихії. Активне використання іменників з експліцитною та імпліцитною семантикою запаху дозволяє письменникові не тільки створити пейзажні замальовки, але й передати багату гаму почуттів, вражень, емоцій, оцінок.

Отже, в контексті лірико-романтичної прози Є. Гуцала функціонує велика кількість іменників з одоративною семантикою. Такі одиниці переважно реалізують загальномовні значення, однак фіксуємо випадки оказіонального вживання лексем цієї мікропарадигми, зумовлені художньою настановою, естетикою авторського мовомислення, лексико-семантичною сполучуваністю, комунікативною потребою. У текстах письменника одоративні назви функційно зорієнтовані. Створені завдяки їм словесно-художні образи допомагають змодельовати індивідуалізовану мовну картину світу, відтворити багатство природи, естетику сприйняття довкілля автором.

2.2. Дієслова з одоративною семантикою

До наступної групи за частотою вживання в прозі Є. Гуцала належать дієслова. У проаналізованих текстах ми виявили 176 дієслів на означення запахів. До ядра семантичного поля входить лексема *пахнути*, зафіксована в досліджених текстах 137 разів (68 разів у першому томі, 27 – у другому, 42 – у третьому). Вона реалізує значення «видавати, виділяти який-небудь запах» [65, т. 6, с. 101] і стосується різних джерел – носіїв одоративної ознаки, наприклад об'єктів природи: ... *тепла земля пахне втомою* (1, с. 94); ... *шовком шелестить і пахне весняна травичка, сяє смарагдами* (1, с. 116); ... *перше відчуття того, яке на смак повітря, як пахне квітка, як розмовляє мати...* (1, с. 125); створених людиною об'єктів: *Ось я перехилиюся через цямрини, що пахнуть вогким деревом, пильно вдивляюся вниз...* (1, с. 296); абстрактні поняття: *А осінній місяць пахне опалим листям, так, як пахне воно, зметене в купу в рову чи під тином...* (3, с. 20); назви страв: ... *ця скибка пахне на ціле село, на цілий світ* (2, с. 428); *Здається, хліб пахне ще запаморочливіше, ще звабливіше за той, що з'їла в куцах* (2, с. 430); *І викладає з принесеного вузла полумиски та горнятка, звідки пахнуть страви* (3, с. 103); *А мед з полумиска пахне так, що ноги в мене стають мов крила у бджоли, – самі несуть до меду* (3, с. 126).

Більш показове для художнього мовлення Є. Гуцала вживання цього дієслова в безособовому значенні, як-от: *Пахне рибою, рогозою, водою* (1, с. 22); ... *так збудливо пахне вогким деревом, прохолодою води, мохом...* (1, с. 287); *Пахне росою з лопухів, бузини та полину* (2, с. 376); *Пахне гірким димом і першими картопляниками* (1, с. 163); ... *пахне доспілим серпнем, засохлою берізкою й волошками, жовтим зерном* (1, с. 126); ... *гостро пахне молодого кропивою* (3, с. 67). Сенсорний стан представлений таким дієсловом як незалежний від волі особи, яка відчуває запах.

Натрапляємо на випадки повторного вживання цього дієслова в одному реченні, іноді в особовому й безособовому значенні разом, напр.: ... *пахне*

кінськими кізяками, з якими розмішано глину для мастіння, **пахне** розмішаною глиною, **пахне** просяними щітками, які безкрилими птахами пурхають у жіночих руках... (2, с. 354); Спробуй ізвідси, з землі, втямити, що то за квітки, а тільки ж, либонь, уловити можна, як вони **пахнуть**, – **пахнуть** водяною свіжістю, сухуватою такою, ледь-ледь вловлюваною (1, с. 120); Від нього всього **пахне** бджолами, воском та медом, і руки його так само **пахнуть** бджолами, воском та медом (3, с. 77).

Семантично близьке дієслово *запахнути* зі значенням «почати пахнути, виділяти який-небудь запах» [65, т. 3, с. 248], з відтінком фазовості, раптовості появи одоративної ознаки письменник використовує 12 разів (11 разів у першому томі й один раз у другому), напр.: *Й латку конопель на городі немовби водою побризкали – **запахла** вона тьмяною якоюсь гіркотою, **запахла** добре й збудливо* (1, с. 169); *... й раптом гостріше **запахла** молода трава* (1, с. 239); *Вона впала на вигорілу землю, ще гостріше **запахла*** (1, с. 43); ***Запахне** зерном, теплим борошном, що лоскотатиме ніздрі* (2, с. 41). Переносне значення цього слова «почати відчуватися (про наближення чогось)» [65, т. 3, с. 248] не пов'язане з одоративними відчуттями, пор.: *Холода в цьому році припізнилися, але як тільки непривітно потемніло небо, але як тільки одяг на деревах із безтурботно-жовтуватого став обертатись на безпорадно-шерехкий, але як тільки вода в озерах стала братися положкими олов'яними брижами, – усе навколо **запахло** близькою зимою, усе раптово спохмурніло* (1, с. 253–254). Безособове вживання цього дієслова (5 разів у першому томі) зі значенням «почати чути (про запах)» [65, т. 3, с. 248] у структурі односкладних речень підкреслює стихійність явища або стану, незалежність його від волі людини, напр.: *Як біля неї **запахло** гумою, залізом* (1, с. 46); ***Запахло** гумою, мастилом і залізом* (1, с. 44).

Як видно з наведених прикладів, дієслова *пахнути*, *запахнути* пов'язані переважно з приємними ароматами, але можуть поєднуватися зі словами, що вербалізують неприємні ознаки запаху, пов'язані з негативною

оцінкою сприйнятого: ... *пахло глухим підземним інєєм та мишами* (1, с. 273); *Зараз пахне ... засохлими коров'ячими кізяками* (1, с. 157); *Коли його витягли, батько густо пахнув сухою землею та хробаками* (2, с. 216); *Від ставу різко пахло болотом і жабуринням* (2, с. 258); *Позбирались жінки до безумної Дарки Сторони, мастять їй хату зсередини і з вулиці, пахне кінськими кізяками...* (2, с. 354); ... *ледь чутно пахне мохом та цвіллю* (3, с. 10); *Обіймаю дядька Тилимона за корчувату шию, а від нього пахне тютюном та димом* (3, с. 63). У таких випадках згадані вище дієслова ніби нейтралізують неприємне відчуття запаху.

Дієслово *нюхати* «вдихати через ніс який-небудь запах» [65, т. 5, с. 458], яке, на наш погляд, є найбільш нейтральним і конкретним, ужито в текстах вісім разів (п'ять – у першому томі, тричі – у другому), напр.: *Нюхаєш віточку полину, й вона кришиться від твого доторку* (1, с. 126); *Це ж, значить, кому судилося першому нюхнути димку?* (2, с. 58).

До центру семантичного поля запаху належать дієслова *пахтіти*, *пропахнути*, *пропахчувати*, *тхнути*, *смердіти*, *засмердіти*, *чадити*, що розрізняються позитивним/негативним оцінним компонентом. Так, ужите двічі слово *пахтіти* в мові має прями значення «видавати, виділяти якийсь запах», «відгонити, віддавати чим-небудь» [65, т. 3, с. 248], які й реалізуються в гуцалівських текстах, напр.: ... *дурманним чадом пахтять мальви по обійстях...* (1, с. 312); *Повітря пахтить квітами, якими міниться близький берег, і ти вбираєш у себе принесені вітерцем пахощі лугу, які зціляють і лікують серце* (2, с. 366). Поєднуючись з іншими лексемами з одоративною семантикою, дієслово творить яскраві розгорнуті запахові словесно-художні образи.

Дієслово *пропахнути* «насичитися пахощами, убрати в себе якийсь аромат, запах» [65, т. 8, с. 251], яке ми помітили в аналізованому матеріалі лише один раз, реалізує відтінок повноти, надмірності вияву всотування запаху: ... *дим листяних багать не тільки по землі котиться, він заповнив безмежні доли мого настрою, й від нього мої почуття гіркуваті, вони*

наскрізь **пропахли** димком... (1, с. 122). Подібну семантику реалізує виявлене лише один раз спільнокореневе слово *пропахуватися* «насичуватися пахощами, просочуватися запахом чогось» [65, т. 8, с. 252]: *То де ж ними пропахчується, завжди усміхнена, завжди лагідна й добра Фрося?* (3, с. 77).

Дієслово *віяти*, яке в проаналізованих текстах трапляється вісім разів (сім – у першому томі й один – у другому). Воно реалізує два лексико-семантичні варіанти: «розноситися, ширитись у повітрі» [65, т. 1, с. 694], напр.: *Тільки тепер воно **віє** не студеним духом, а пахучим теплом* (1, с. 294–295); ... ***віяло** від них тими запахами, які нагадували школу, дитинство* (1, с. 334), та «обдавати подувом пахощів» [65, т. 1, с. 694], скажімо: *Зірвав дрібну гостролисту очеретинку, помацав її суглоби, понюхав на зламі – **війнуло** рослинним водянистим соком, а також – трохи затхлістю болота* (1, с. 115); ... *від акацієвої тіні начебто **віє** задушливими дурманними солодощами* (1, с. 290); ... *свіжістю **війнуло** від їхнього срібного, осяяного лету...* (1, с. 239); *А з котрогось погрібника **війне** тобі задушливо й сито, заб'є дихання запахом того збіжжя, що там навалено* (1, с. 135); ... *наче аж сюди смородом перегорілого бензину **війнуло*** (2, с. 41).

Лексему на позначення наявності або розповсюдження неприємного запаху *тхнути* «сильно, різко пахнути чим-небудь, переважно неприємно» [65, т. 10, с. 332] фіксуємо в дослідженому матеріалі 17 разів (вісім разів у першому томі, шість – у другому, тричі – у третьому). Джерелом неприємного сенсорного відчуття постають об'єкти природи, напр.: ... *дерево **тхнуло** важким густим духом* (1, с. 256); ... *все живе також почало **тхнути** важким духом, немов загнивалося* (1, с. 256); *Дедалі копалося легше – земля вже була м'яка, **тхнула** сухим перегноєм* (2, с. 56); особи або частини їхнього тіла, як-от: ... *чорні руки, що **тхнули** шкірою та туалетним милом...* (1, с. 324); *Він підходить до мене, бере моє підборіддя двома пальцями, що **тхнуть** тютюном, і задирає вгору мою голову* (3, с. 134); предмети вжитку: *Заляпані вицвілим чорнилом, заяложені, пожовклі, вони **тхнули** не тільки горіщем, курявою, мишами...* (1, с. 334).

У безособових структурах джерело запаху не називається, але характеристика запаху натякає на нього, як-от: ... *живе пам'ять про старий ліс, де **тхне** мурашиками і струпішілим опалим хмизом...* (1, с. 155); ... *завжди од неї густо **тхнуло** парфумами* (1, с. 193); *Тут **тхнуло** вугільним пилом та гаром* (1, с. 202); *А зараз **тхне** мишами, холодом, злежаним порохом* (2, с. 41); *Стара саме мастила долівку, і в хаті **тхнуло** вогкою глиною та кізяками* (2, с. 206); *Від його огузькуватої, якоїсь сучкуватої постаті ... весь час **тхне** тютюном* (3, с. 76); ... ***тхне** від нього чи то одеколоном, чи то туалетними змилками* (2, с. 187); *І тютюном, і тютюновим димом **тхне** його долоня, та так міцно, що в голові моїй паморочиться* (3, с. 76); ... *в штандарах ... мишачим послідом **тхне*** (2, с. 423).

Часто запахова й смакова ознаки в Є. Гуцала настільки тісно переплетені, що виникає явище синестезії, напр.: ... *сік утратив смак, уже на воду схожий, та й деревом вогким **тхне**...* (1, с. 221); ... *од того пилку, здавалось, повітря має пригірклий вербовий смак, й густе воно від нього, й **пахне*** (1, с. 112–113).

Дієслово *смердіти* «мати, виділяти неприємний запах, погано пахнути» [65, т. 9, с. 397], виявлене в досліджуваному матеріалі тричі, лише в другому томі, вжите як в особовому, так і безособовому значенні: *Тільки **смердить** [туалетне мило. – Д. Д.], а толку ніякого* (2, с. 144); *Вовк чув ... як **смердить** змащений солідолом дробовик, і тому з сіней не вийшов* (2, с. 291); *На печі лише сажею **смердить*** (2, с. 423). Похідна форма *засмердіти*, яка має семантику «наповнити неприємним запахом, почати смердіти» [65, т. 3, с. 318], ужита в безособовому значенні, на наш погляд, ще інтенсивніше виражає негативну конотацію: *Несли дрантя, ганчір'я, хтось приволік гуму – й **засмерділо** дразливо...* (1, с. 172).

Двічі фіксуємо вживання дієслова *чадити* «виділяти чад, диміти, коптіти» [65, т. 11, с. 263], семантика якого опосередковано пов'язана з одорацією, адже під час процесу виділення чаду, диму з'являється

специфічний неприємний запах. В обох випадках такі асоціації другопланові: *Бо мотор погуркував рівно, синім димком блідуватим **чадило*** (2, с. 183); *Павло Музика сидить під грушею на горбочку – й **чадить** торішнім листям* (2, с. 396).

До периферії семантичного поля запаху належать дієслова, у семантичній структурі яких наявні такі диференційні семи: «траєкторія руху запахів», «фізичні дії суб'єкта щодо запахів», «характеристика дії самого запаху». Так, семантичну ознаку «характеристика дії самого запаху» актуалізує дієслово *прокльовуватися*, ужите двічі в першому томі, реалізує переносну семантику «ставати помітним або відчутним» [65, т. 8, с. 203]: *... **прокльонувся** дух перегною, довго пролежалого в землі, й незотлілого коріння* (1, с. 115); *А з-поміж того студеного паху ледь-ледь **прокльовується** забутий запах кропу* (1, с. 97).

Семантичну ознаку «фізичні дії суб'єкта щодо запахів» розгортають дієслова *принюхуватися*, *вловлювати*, *чути*, *відчувати*:

- дієслово *принюхуватися* «нюхати, намагаючись розпізнати запах» [65, т. 7, с. 694] ужито в текстах вісім разів (п'ять – у першому томі, тричі – у другому), напр.: *А зігнешся й **принюхаєшся**, то почувеш, як пахне холодною землею, ще неживою, ще непривітною* (1, с. 218); *А карий, як і перш, усе **принюхується** до одволглих запахів лугової м'яти* (1, с. 118); – *М'ясо пахне, – **принюхується** Гаркуша* (2, с. 379); *Діти дивляться на хату, на дим над хатою, втягують носами повітря, **принюхуються*** (2, с. 421);

- дієслово *ловити (вловлювати)* «сприймати, що-небудь органами чуттів» [65, т. 4, с. 537] Є. Гуцало використовує 11 разів (10 – у першому томі й один у другому): *... раптом **вловлюєш** запах зерна, вогкувато-теплого, підсмажаного шпарким повітрям* (1, с. 92); *... приємно знайти поміж картоплею антонівське яблуко і, жадібно впиваючись зубами в його воскову жовтизну, відчувати в роті пахучий сік, **вловлювати** ледь чутний аромат осіннього саду* (1, с. 95); *Мої ніздрі **вловлюють** запах укропу, цибулі, м'ясної зажарки* (1, с. 19); *Тепер вони ледве відчутно пахли, і він **вловлював***

*слабенький дух перегною, що йшов знизу (1, с. 51); Хлопець при самому корені зірвав кущик, підніс до обличчя і відчув на губах ласкавий доторк, **уловив** запах – кволий і якийсь несказанно дорогий... (1, с. 213);*

- у розгортання ЛСП запаху включена й лексема *відчувати* «сприймати органами чуттів» [65, т. 1, с. 662], семантика якої уточнюється контекстуальним оточенням. Ужита вона в одоративному значенні чотири рази (тричі в першому томі й один раз у другому), напр.: *І хоч деревце було далеченько, він з особливою силою **відчув** його запах, – а може, це йому лише здалося, що він чує його хвойний запах, – і він розширив ніздрі, жадібно підняв груди, і в легені потекло гіркувате, смолисте повітря, від якого йому стало добре й журно (1, с. 49); Йому лише кусничок, лише пучечку, лише дрібку, щоб покласти в рот, щоб **відчутти** і запах, і смак хліба (2, с. 422).* На прикладі цього полісемічного дієслова простежуємо семантичний синкретизм, за якого можливе сприйняття різними сенсорними органами, зокрема нюху й смаку. Про це свідчить авторський словесно-художній образ *відчувати в роті пахучий сік*, де злита одоративна й густативна семантика: ... *приємно знайти поміж картоплею антонівське яблуко і, жадібно впиваючись зубами в його воскову жовтизну, **відчувати** в роті пахучий сік, вловлювати ледь чутний аромат осіннього саду (1, с. 95).*

Фіксуємо й ряд інших дієслів із прямим чи переносним одоративним значенням, які допомагають вербалізувати авторський чуттєвий спосіб пізнання дійсності, передати індивідуалізовані нюхові художні образи, як-от: *пробиватися, панувати, лоскотати, тлумитися, переборювати, долучатися, нагадувати, долимати, чутися, складатися, додавати, дихати, визрівати, доносити, жити, поширитися, стояти.* У переважній більшості випадків розгортається характеристика дії/стану самого запаху, набагато рідше – фізична дія/стан суб'єкта щодо запахів. До того ж при багатозначних дієсловах практично завжди вживається лексема з одоративною семантикою, що актуалізує конкретне змістове наповнення полісемічного слова.

Частина дієслів називає статичну ознаку запаху, його наявність у джерела одорації, поширення в просторі, напр.: ...**стояв** у повітрі медово-терпкий **запах** весняного розквітлого зела (1, с. 450); **Пішла, а в повітрі стоїть дух** лугового різнотрав'я (3, с. 120); **Струмінь вітру доносив запах річкової криги, в ньому жив дух** примерзлого болота... (1, с. 242). Художня норма спонукає майстра слова до образного вживання мовних засобів, тому в Є. Гуцала запах заповнює собою, захоплює простір, владарює, як-от: *І над усіма запахами панує дух* кропу, яким перекладені огірки, і трохи слабкіший – **запах** шабельних листків хрону (1, с. 95). Фіксуємо випадок уживання дієслова на позначення приглушування, знищення запаху, зокрема, таку семантику розгортає слово *перетлумлювати* (від *тлуміти*) «перекривати сильнішими звуками якісь інші звуки, робити їх нечутними» [65, т. 10, с. 156.], пор.: *Машина ще дихала теплом і бензиновим чадом, та всі її запахи перетлумлювали* густі й вогкуваті **запахи** нічного лісу (2, с. 264). Динаміка з'являється у випадку побудови ампліфікаційних рядів таких дієслів або за їх образного вживання: ... *гіркі, спиртові аромати тлумляться, тісняться, розпирають, вони перехоплюють подих* (1, с. 93).

Проте семантика більшості одоративних дієслів наділена динамічними характеристиками, тому що вони вживаються для позначення процесу поширення, розповсюдження запаху в просторі, напр.: ... *попелище кашлянуло паром, далі скрушно зітхнуло, навкруг поширився* давкий **пах** (1, с. 173); ... *проклюнувся* дух перегною, довго пролежало в землі (1, с. 115); *І з-поміж усіх запахів яскраво пробивається* дух кропу... (1, с. 93); ... *і добрий од неї [гречки. – Д. Д.] йде* дух, хлібний, дух достиглого збіжжя (3, с. 6); *Дурманом віяло з густих заростей ... а з обійсть долинав* дух матіоли (1, с. 338); ... *від розквітлих яблунь хвиля за хвилюю котяться* духмяні **пахощі** (3, с. 46) тощо.

Різні відтінки сприймання запахових відчуттів передають дієслова *вдихати, лоскотати, смакувати, пити, ковтати* та інші, напр.: *Виганяла хлопців із хати, накривались посеред долівки рядом і вдихали* той дим та

пахощі (2, с. 96); *Переді мною на столі лягає паперовий кульок, з якого п'ярко пахне цукерками, так що той запах* *дражливо лоскоче* в носі (3, с. 107); ... *смакує запах* *живої, теплої крові* (3, с. 12); ... *наче й справді вдалось пройти по тій стежці, ковтнути* *свіжого вітерцю* (1, с. 202); ... *і воно [повітря. – Д. Д.] таке свіже здається, що хоч біжи туди пити* *його* (1, с. 169) тощо. Як бачимо, для досягнення образності письменник продуктивно використовує метафоричне переосмислення дієслів із прямим густативним значенням.

Показовим для текстів Є. Гуцала є вживання конструкцій, у яких семантика дієслова зі значенням поширення чи сприйняття запаху *пахне* конкретизується іменником у формі орудного відмінка. Вибірка іменників – джерел запахових відчуттів дає уявлення про авторську естетику сприйняття світу через нюхові рецептори: *пахне землею, курявою, корчами, полем; вітром, дощем; водою, болотом; сніжком, вогкістю, сонцем, вогнем, інеєм, холодом, морозцем, снігом, димком, пилом, гаром; колосками, полином, волошками, рогозою, любистком, листям, зеленню, корою, бруньками, солодом, лободою, щирницею, гудинням, дурманом, хмизом, мохом, цвіллю, ясенном, гіллям, різнотрав'ям, материнкою, тютюном, шишками; рибою, дійницями, кізяками, риб'ячим жиром, мурашниками, хробаками, жабуринням, мишами, бджолами; борошном, хлібом, кропом, петрушкою, яблуками, грушами, медом, городиною, садовиною, зерном, антонівками, засмажкою, салом з цибулею, буряками, молоком, шкварками, цукерками; порохом, білизною, гумою, мастилом, залізом, спиртом, одеколоном, воском; духом, шкірою; халатами, милом; простором, зимою, втомою, волею тощо.*

Продуктивність у формуванні ЛСП запаху в текстах Є. Гуцала виявляють і такі дієслівні форми, як дієприкметник та дієприслівник.

З прямим одоративним значенням пов'язаний дієприкметник активного стану минулого часу *пропахлий* – ознака до дії «насичуватися пахощами, вбирати в себе запах» [65, т. 8, с. 251], який використано шість разів (тричі в першому томі й стільки ж у другому). Важливим для характеристики

запахового образу виявляється семантичний зв'язок із залежним іменником (із прикметником-означенням), який указує на якість запаху: ... *одного сонячного дня баба зривала свою дубівку і, пропахлу землею та гудинням, клала на обідній стіл* (1, с. 89); ... [мати. – Д. Д.] *внесла до хати пропахлі вітром і грозовою свіжістю сорочки, простирадла та рушники...* (1, с. 330); *Тільки різким, пропахлим старою курявою холодком дме з-під дощок* (2, с. 72). Виразні синкретичні образи виникають, якщо назване джерело запаху в дійсності позбавлене одоративних характеристик, напр.: ... *смереки шуміли рівно й похмуро, ніби випідали й випівісти не могли свою одвічну, пропахлу міцною смолою тугу...* (1, с. 78); *Мертва тиша, пропахла старим борошном і курявою, огортала її* (2, с. 42).

Спільнокореневий із попереднім okazіональний дієприкметник *перепахлий*, зафіксований один раз, відтворює закладені автором семантичні відтінки, пов'язані з активним впливом великої кількості різноманітних запахів на носія ознаки: *Тільки перелетить вітер, тільки одшумить дощ, як дід бере коша або мішок і йде лазити попід грушами, визбирувати й вишукувати падалиці поміж травою, в картоплі, на межі, лазить довго, а потім повертається до хати, перепахлий чорноземом, мокрою травою, шорстким листям соняшників...* (1, с. 87).

Форма *напахчений*, похідна від *напахувати* «обприскувати, когось або щось чимось запашним, насичувати яким-небудь запахом» [65, т. 5, с. 139], характеризує об'єкт з погляду наявності сильного запаху внаслідок інтенсивного зовнішнього впливу одоранта: *Виголений до якоїсь дивовижної синяви своєї невитравної природної засмаги, з намащеним бріоліном густим і пухнастим волоссям, з гострими бровами, де, здається, кожна шерстинка була випещена й доглянута, напахчений ядерними чоловічими духами, Ігор наче зійшов із вітрини міської перукарні* (1, с. 393).

Диференціації та індивідуалізації запахів сприяють дієприкметники периферії поля, на зразок: *пролежалий, незотлілий, просочений, одлетілий, припечений, розімлілий, свіжовипраний, перепрілий, просякнутий,*

розквітлий, які самостійно або в комплексі із залежними словами використані для характеристики самого запаху чи джерела запаху, як-от: ... *проклюнувся дух перегнуою, довго пролежалого в землі, й незотлілого коріння* (1, с. 115); *А з-поміж того студеного паху ледь-ледь прокльовується забутий запах кропу* (1, с. 97); *Цілий день тоді в хаті пахне припеченим солодом розімлілих яблук...* (1, с. 96); ... *від розквітлих яблунь хвиля за хвилею котяться духмяні пахоці* (3, с. 46) тощо. У цілому більшість ужитих у текстах Є. Гуцала дієприкметників зазнали ад'єктивації й указують на ознаки предмета, а не дії чи стану. Частіше вони характеризують предмет, що є джерелом запаху або через який здійснюється опис запаху.

У проаналізованих текстах функціонують і дієприслівникові форми з одоративним значенням. Зокрема, до ядра ЛСП запаху зараховуємо дієприслівник *пахнучи*, що має значення «дієприсл. до *пахнути* (видавати, виділяти який-небудь запах)» [65, т. 6, с. 100]. Зафіксовано чотири його вживання (один раз у першому томі, два – у другому, один – у третьому), напр.: ... *починає погойдуватись курява, пахнучи шорстким теплом* (1, с. 119); ... *прилетіла рожева птиця ранку, пахнучи м'ятою і свіжою росою* (2, с. 359); *У печі горить вогонь, кипить у чавунці м'ясо, дедалі густіше пахнучи на хату* (2, с. 451); *Вилазить у полі з нори, пахнучи земляним духом, лисиця...* (3, с. 19–20). Дієприслівникова форма зберігає семантику вихідного дієслова й указує на додатковий стан сенсорного відчуття. Спільнокореневе слово *запахнувши* вносить семантичний відтінок початку стану виділення запаху, як-от: *Бо ж не тільки якась овечацька долоня погладить мене по голові, запахнувши коноплями чи тютюном, а й щось вділить, трапляється* (3, с. 81–82).

До ЛСГ дієслів сприймання запаху належить форма *принюхуючись*, яка реалізує значення стану як ознаки дії *принюхуватися* «нюхати, намагаючись розпізнати запах» [65, т. 7, с. 694]: *Принюхуючись до солодкого диму, який витягало в комин, замуликав...* (2, с. 63). Багатство актуалізованих у текстах

письменника форм дієслова уможлиблює різні граматичні зв'язки слів із семантикою одоративних відчуттів.

Отже, дієслова з прямим і переносним одоративним значенням відіграють важливу роль у формуванні текстового тематичного поля запаху. Переважно вони називають фізичні дії суб'єкта щодо запахів та характеризують стани самого запаху з погляду його виділення джерелом і поширення в повітрі. Часто семантика багатозначних дієслів конкретизується в мовних конструкціях з одоративними іменниками та прикметниками, унаслідок чого створюються нові метафоричні словообрази на позначення картин навколишнього світу.

2.3. Прикметники – номінації семантики запаху

До третьої за частотою вживання групи серед назв запахових відчуттів, зафіксованих у художньому мовленні Є. Гуцала, належать прикметники. Відомо, що прикметники з одоративною семантикою як стилістичні одиниці спрямовані на окреслення й увиразнення ознак предметів, явищ, понять і роблять їх більш чіткими та реальними для сприйняття. Дослідники зазначають, що «у відповідному контекстуальному оточенні прикметникова граматична парадигма здатна творити і семантичну парадигму, об'єднуючись у рамках одного смислового тематичного поля» [53, с. 135], що простежуємо і в досліджуваному матеріалі. Однак включення прикметників у текстотвірний процес детерміноване не тільки потребою номінації, а й прагматичними чинниками, зокрема намаганням автора самовиразитися, передати тонкощі світосприйняття, створити необхідні емоційно-оцінний та естетичний плани [Там само, с. 11]. Саме таке функційне навантаження реалізують одоративні прикметники й у текстах Є. Гуцала. Їхня атрибутивна семантика може бути прямою («Г-гех», – мовив Олекса, дістаючи з соковитої *пахучої* паши вила (1, с. 44); *Пахучі* мальви поставив на столі у глечик із водою (1, с. 313); ... і гудуть над дідом бджоли, бо такі в нього *пахучі* цвіт і трави назбирано в торбинки... (2, с. 340)) або асоціативною

(... і так нестямно добре в **пахучій** музиці імлистого сміху... (1, с. 420); *Весна шепоче, качає яєчко, й мене заколисує її солодкий шурхітливий голос, і якийсь навіть **пахучий** цей голос, наче гілка розквітлої вишні* (3, с. 44)); самостійною (... човен застелено **пахучим** татарським зіллям (1, с. 420); *Катя боязко бере скибку, а в жінки ще зостається **пахуча** цілушка* (2, с. 428)) або синкретичною, пов'язаною з доповненням візуальних, густативних або тактильних характеристик об'єктів (... а то могли ви бути *калиною, її білим **пахучим** квітом, її ягодами...* (1, с. 140); ... *приємно ... відчувати в роті **пахучий** сік, вловлювати ледь чутний аромат осіннього саду* (1, с. 95); *Тільки тепер воно [жито. – Д. Д.] віє не студеним духом ... а **пахучим** теплом* (1, с. 294–295).

У лексико-граматичному аспекті прикметники на позначення запаху належать до розряду якісних, тому що виражають ознаки, які безпосередньо сприймаються органами відчуття [70, с. 369]. Для одоративних прикметників показова здатність називати такі ознаки, які об'єктивно притаманні предметам і характеризують їх не через відношення до інших предметів, дій чи обставин, а власне семантикою. Вони можуть називати нейтральну якісну характеристику предмета безвідносно до її кількісного вияву чи інтенсивності або ж емоційно-оцінну, виявляючи ставлення мовця до відчуття й предмета оцінювання.

У проаналізованих творах ми виявили понад 40 прикметників з одоративним значенням. До ядра ЛСП запаху зараховуємо полісемічне слово *пахучий*, що в мовній системі має значення «який має, видає сильний запах; який виділяє аромат; запашний; просякнутий свіжістю, приємними запахами; напахчений духами або насичений взагалі чим-небудь запашним; який приємним запахом викликає бажання їсти, пити (про найдки, напої)» [65, т. 6, с. 101]. Цей ад'єктив ужитий найбільш продуктивно, його фіксуємо 27 разів (17 – у першому томі, шість – у другому томі, чотири – у третьому), напр.: *Живе тіло кобз, **пахуче**, припорошене жовтим пилом, проросле пелюстками, – світиться й золотіє* (1, с. 85); ... *приємно ... відчувати в роті **пахучий** сік,*

вловлювати ледь чутний аромат осіннього саду (1, с. 95); Повітря **пахуче** й свіже, небо вгорі безмежне, як мисль, – утішайся цілісіньку вічність! (2, с. 55); Груші порозцвітали – наче білі **пахучі** хмари поспускалися з небес на землю (2, с. 389); **Пахучий** корінь татарського зілля муляє мені щоку, тре, дряпає... (3, с. 72). За нашими спостереженнями, аналізований прикметник пов'язаний у текстах Є. Гуцала виключно з приємними запахами, що корелює з позитивно-оцінними рефлексіями ліричного героя.

Лексико-семантичне наповнення центру одоративного поля забезпечують ужиті в прямому значенні прикметники з актуалізованою інтеграційною семою «запах» та диференційними якісними, оцінними й інтенсифікаційними семами «який виявляє конкретну якість», «приємний/неприємний», «насичений/ ненасичений». Зокрема, прикметник *ароматний* реалізує значення «який виділяє аромат; запашний» [65, т. 1, с. 61] ужитий в аналізованому мовленнєвому масиві всього один раз: ... *чорна північ скрадала кольори, все малюючи в суцільний чорний – пронизливий, ароматний...* (1, с. 27); синонімічний прикметник *духмяний*, зафіксований п'ять разів (двічі в першому томі, один раз у другому, двічі – у третьому), розгортає семантику «який має сильний, приємний запах; ароматний, запашний, пахучий» [65, т. 2, с. 444]: ... *а в садку ж улітку визріває така духмяна, солодка малина...* (1, с. 288); ... *було повно сухого духмяного сіна в шопі...* (1, с. 87); *Вирвала з грудей голос, наче любистку духмяного вирвала...* (2, с. 343); *Пальці пахнуть якимись духмяними корінцями трав, які вона збирає в лузі та в полі* (3, с. 145); прикметник *запашний* «який має сильний приємний запах; ароматний, пахучий» [65, т. 3, с. 248] ужитий автором тричі (двічі в другому томі, один раз – у третьому): *В ніздрі вдарило польовим вітром, свіжим, запашним* (2, с. 289); *Живі джерела, це душі їхні джерелами ллються, водою запашною й цілющою* (2, с. 370); ... *сніг ... здавався борошном, щойно змеленим, запашним і ніжним, яке просипалося в млині з роздертого мішка* (3, с. 27). Інтенсивність ознаки, названої синонімічними прикметниками *духмяний* і *запашний*, порівняно з

ароматний, зростає, про що свідчить тлумачення лексичного значення Словником української мови.

Продуктивно вжите в текстах Є. Гуцала слово *дурманний* – «який запаморочує, оп’яняє» [65, т. 2, с. 439], що характеризує аромат із більш інтенсивним, насиченим виявом, як-от: ... *від акацієвої тіні начебто віє задушливими дурманними солодоцями* (1, с. 290); ...*дурманним чадом пахтять мальви по обійстях...* (1, с. 312); *Так само струмував у повітрі солодкий, дурманний дух матіол, що перемішувався з запахом м’яти* (1, с. 211); *А вже Ганка те зілля клала на вугляки, воно тліло – і такий од нього дурманний та ніжний дух ішов, аж млосно ставало* (2, с. 96). Як і у випадку з попередньою лексемою, словоскладання дає змогу письменникові створити індивідуально-авторський одоративний образ, конкретизований суб’єктивними асоціаціями та оцінками: *Вся хата тоді просочена запахом хрону, і лоскоче в ніздрях терпкувато-дурманний дух кропу* (1, с. 91).

Прикметник *задушливий* реалізує одоративну семантику синкретично, у комплексі із суміжними тактильними відчуттями «з жарким, перегрітим повітрям, насиченим випаруваннями; душний; з важким, спертим, бідним на кисень повітрям» [65, т. 3, с. 119]. У проаналізованих текстах частіше на перший план виходять саме тактильні, температурні характеристики, напр.: *Повітря було таке парке й задушливе, що навіть чайкам трудно давався політ...* (1, с. 368); *Досвітні поля в червні чи в липні, після теплої або задушливої ночі немов зеленкуватим маревом укриті* (1, с. 116); *Отак лежиш у полі, посеред сивого полину, в задушливому теплі ... на самісінькому дні чебрецевої хвилі ... і крутиться голова* (3, с. 11); Семантика запаху більш чітко окреслюється у відповідному контексті, як правило, з кількома одоративними словесно-художніми образами, як-от: ... *було повно сухого задушливого сіна в шопі...* (1, с. 87); *Бо в тополиної тіні запах студений і наче гіркуватий, а від акацієвої тіні начебто віє задушливими дурманними солодоцями* (1, с. 290); *Я вдихаю тютюновий дим, який саме отут, у тісному курені під старою ялиною, видається густим та*

задушливим, і чомусь згадую — як не так давно курила бабина клуня (3, с. 103).

Лексема *затхлий* «сповнений неприємного запаху гнилі, сирості; смердючий» [65, т. 3, с. 367] ужита письменником лише один раз: *Зараз поміж деревами видно далеченько, зате влітку тут, мабуть, панує півморок, вогкий і затхлий, на землі лежить суцільна тінь од листя навіть опівдні, коли сонце стоїть у зеніті* (1, с. 229).

Показово, що в одоративному значенні Є. Гуцало продуктивно вживає густативні прикметники, адже «внаслідок транспозиції, зумовленої парадигматичною і синтагматичною динамікою мови, номінативні можливості назв смаку розширюються, й вони засвоюються іншими модальними сферами: одоративною, аксіологічною, акустичною, тактильною» [52, с. 229]. Так, експансії зазнають слова *солодкий* (*солодкуватий*) «який викликає приємні відчуття, дає насолоду (про запах, аромат)» [65, т. 9, с. 446]: *Так само струмував у повітрі солодкий, дурманний дух матіол, що перемішувався з духом м'яти* (1, с. 211); *У лісі повітря було цілющим, солодким, молодим* (1, с. 29); *Дим, дим, дим... І в гіркоті його, в задушливості його справді є щось солодке* (1, с. 121); *Принюхуючись до солодкого диму, який витягало в комин, замуликав...* (1, с. 63); *кислий* (*кислуватий*) «який виділяють бродильні речовини: прокислий (про запах)» [65, т. 4, с. 153], напр.: *Густий кислий дух бив у ніздрі – наче тісто геть перебродило* (1, с. 182); *У вагоні стояла задуха, повітря було кислувате й важке...* (1, с. 202); – *Чом би й не пообідати, Марку Юрійовичу, – з підкресленою шанобливістю мовив той, водночас дразливо роздимаючи ніздрі на кислувато-прілі запахи, що стояли в непровітрюваній хаті* (1, с. 428); *терпкий* (*терпкуватий*) «який сильно діє на органи чуття; гострий (про запах, аромат); який має гострий, їдкий запах; сповнений гострих, їдких пахощів» [65, т. 10, с. 97], напр.: *[Руки. – Д. Д.] пахли ... терпким гудинням огірків чи помідорними корчами...* (1, с. 328–329); *... летиш у густій синяві повітря, що забиває подих терпким хмелем...* (2, с. 375).

Підсиленню образності сприяє індивідуально-авторська деривація, напр.: *Вся хата тоді просочена запахом хрону, і лоскоче в ніздрях **терпкувато-дурманний** дух кропу...* (1, с. 91); *... стояв у повітрі **медово-терпкий** запах весняного розквітлого зела* (1, с. 450); *Терпляче ждав, поки відсторониться, вдихаючи **терпко-гіркуваті** запахи її тіла* (1, с. 447). Такі оказіональні назви показові для стилю Є. Гуцала, який тяжіє до детальної і точної номінації в зображенні сенсорних відчуттів.

Компонентами аналізованого ЛСП з виразною семою інтенсивності є прикметники *густий, важкий, легкий, чутний, тривкий*. Так, прикметник *густий* реалізує значення «з великим вмістом, високою концентрацією чогось; дуже насичений чим-небудь» [65, т. 2, с. 199]: *Минув поляну, гайнув через **густі**, тривкі бузинові запахи...* (1, с. 34); *Зараз пахне порохом, прибитим росою, **густим** духом лопухів із узбіч, ізжовтілою лободою, щирцею...* (11, с. 157); *Ніздрі вдихають то димок, то – коли вітер змінився – **густі** польові пахощі* (1, с. 173); *Пахло житом, полином, запахи були **густі** й вогкі, добре знайомі* (2, с. 241); *Повіриш чи не повіриш, Ликоро, а тільки відіткнула каглу – і в хату, а в хаті – дим і чад **густі**, не продихнути* (3, с. 114).

Контекстуально синонімічний прикметник *важкий* «дуже густий, сильний і неприємний (про запах)» [65, т. 1, с. 277] інтенсифікує попередньо названу ознаку й водночас актуалізує негативно-оцінний компонент значення, як-от: *... дерево тхнуло **важким** густим духом; все живе шукало захисту – й не знаходило, все живе також почало тхнути **важким** духом, немов загнивалося* (1, с. 256); *У вагоні стояла задуха, повітря було кислувате й **важке**...* (1, с. 202); *– Та кажу, що нездужає, то в коморі лежить, бо дух **важкий** від неї...* (2, с. 450).

Протиставлення семантики простежуємо в інтенсифікаторах *легенький* «зменшено-пестливе до *легкий*; не дуже сильний, ледве помітний, незначний (силою, розмірами, ступенем вияву)» [65, т. 4, с. 461] та *чутний* «який схоплюють, виявляють за допомогою нюху» [65, т. 11, с. 389],

конкретизованому прислівником *ледь*, що формує значення до «майже непомітно або нечутно; слабо» [65, т. 4, с. 468], напр.: *А потім знайшов її вуста, і вони – теплі та безвольні, з легеньким запахом кануперу ... відповіли поцілунком* (1, с. 210); ... *вловлювати ледь чутний аромат осіннього саду* (1, с. 96). Уведення в текст прикметників – інтенсифікаторів одоративної семантики сприяє деталізації художніх образів, поглибленню психологічної та лірико-романтичної лінії.

До периферії поля належать прикметники з асоціативними характеристиками запаху, які існують лише у свідомості мовця і в яких одоративний компонент розкривається тільки в семантично спрямованому контексті, у поєднанні з відповідними іменниками чи дієсловами. Такі характеристики запаху пов'язані з ментальною та психоемоційною сферами мовної особистості, є показниками її ціннісних орієнтирів, виявляють специфіку образного бачення письменника як результату пізнання світу.

За нашими спостереженнями, для асоціативної характеристики запаху Є. Гуцало вживає такий ряд прикметників: *осінній, весняний, ожиновий, бадьорий, шорсткий, рослинний, водянистий, ранково-росяний, слабкий (слабкіший), зимовий, мокрий, вербовий, спиртовий, чутний, сухий, пшеничний, гарячий, помідорний, вітряний, шпаркий, стійкий, коров'ячий, полиновий, чебрецевий, водянистий, глухий, підземний, тьмяний, давкий, чорний, туалетний, окремішний, особливий, паркий, риб'ячий, молодший, ядерний, чоловічий, прохолодний, торішний, річковий, близький, живий, бензиновий, мертвотний, хлібний, польовий* та ін. Більш виразно одоративна семантика виявляється, коли прикметник характеризує іменник із значенням запаху (*запах, пах, аромат, пахощі, дух*), як-от: *І ще неодмінно згадувався отой запах молока, до якого долучався дух полиновий і чебрецевий, дух мишійки, пирію, березки...* (1, с. 329); *Струмування осінніх лісових пахощів міцне й бадьоре, воно дурманить свідомість...* (1, с. 346); ... *стояв у повітрі медово-терпкий запах весняного розквітлого зела* (1, с. 450); *Машина ще дихала теплом і бензиновим чадом, та всі її запахи перетлумлювали густі й*

вогкуваті запахи нічного лісу (2, с. 264); *тільки мертвотний сморід мертвої пустелі* (2, с. 366); ... *і добрий од неї йде дух, хлібний, дух достигнутого збіжжя* (3, с. 6); *Паморочиться ... від цієї дикої навали польового духу...* (3, с. 11).

Фіксуємо дуже багато випадків конкретизації запаху через означення іменника – джерела одорації, напр.: ... *вловлювати ледь чутний аромат осіннього саду* (1, с. 95); ... *салон провітрився й наповнився пахощами весняного лісу* (1, с. 446); ... *стояв у повітрі медово-терпкий запах весняного розквітлого зела* (1, с. 450); ... *вдихав теплий дух нічного поля* (2, с. 241); *В щілину дихало морозцем, і тонко так просочувався дух сухого снігу* (2, с. 7); ... *густі й вогкуваті запахи нічного лісу* (2, с. 264); ... *і шуліка – час, якому смакує запах живої, теплої крові* (3, с. 12); ... *а від нього на всю хату – запах німецького одеколону* (3, с. 106); *Пішла, а в повітрі стоїть дух лугового різнотрав'я* (3, с. 120) тощо.

Також до периферії належить полісемічний прикметник *свіжий*, використаний у проаналізованих творах з одоративним значенням «нічим не зіпсований, чистий, який постійно або часто оновлюється» [65, т. 9, с. 79]. Зауважимо, що реалізації відповідної семантики сприяє контекстуальне оточення, скажімо: *Йшла через греблю, вдихала свіжий запах води, дух лепехи й очерету* (2, с. 264); *Повітря пахуче й свіже, небо вгорі безмежне, як мисль, – утішайся цілісіньку вічність!* (2, с. 55). Лексичними показниками належності прикметника *свіжий* до ЛСП запаху є дієслова сприйняття, одоративні прислівники при них, іменники з латентною семантикою запаху, напр.: *З гладущика солодко пахне свіжим молоком, аж у хлопця котиться слина* (1, с. 107), де семантичний компонент «щойно видоєний, який не втратив своєї якості» доповнюється семою «із запахом свіжого молока»; ... *пахом цим студеним пронизане густе свіже повітря* (1, с. 148); ... *він якусь хвилю почувався бадьоро, наче й справді вдалось пройти по тій стежці, ковтнути свіжого вітерцю* (1, с. 202), де до семантичного компонента «прохолодний» додається компонент «із запахом свіжості, без сторонніх

запахів». Протилежне значення «зі сторонніми, важкими запахами» реалізує прикметник *несвіжий* у такому контексті: *Попереду староста, морщиться знадвору, що в хаті повітря кисле та **несвіже**, а худенький, хлоп'якуватий німчур навіть носа свого долонею затулив, очі його раптово стали такими жалібними, наче він ось розплачеться* (2, с. 48). На конкретизацію цієї ключової ознаки спрямована лексична організація всього речення: *морщиться, повітря кисле, носа долонею затулив, очі стали жалібними, наче розплачеться*.

В аналізованому масиві фіксуємо ускладнення структури й семантики прикметника *свіжий* через словоскладання: ... *гіркувато-свіжі, по-рідному близькі запахи гірських рослин* (1, с. 78), унаслідок чого підсилюється образність ужитої лексеми, індивідуалізується оцінка.

Прикметники *гіркий* «який має своєрідний їдкий, різкий смак» [65, т. 2, с. 74] і *гіркуватий* «трохи, злегка гіркий» [65, т. 2, с. 74], за Словником української мови, не мають одоративного значення, однак у поєднанні зі словами *дим, запах, дух*, як і попередні назви, розвивають його, оскільки запахові й смакові відчуття сингармонують: *Пахне **гірким** димом і першими картопляниками* (1, с. 163); *І запах молоденьких лопушків ... не просто запах ... а наче їхнє живе дихання, **гіркуватий**, пахучий шепіт...* (1, с. 226); ... *і **гіркуватий** запах черемхових заростей, од яких віє холодком, які чомусь викликають у тобі спогади про дитинство...* (1, с. 238); *В легені потекло **гіркувате**, смолисте повітря, від якого йому стало добре й журно* (1, с. 49); ... *і ось тобі вчувається приглушене відстанню іржання татарських коней, долинає брязкіт шабел із їхнього табору, навіть запах **гіркуватого** диму* (1, с. 129); *Гіркий дух полину кличе в твої спомини далекі поля...* (1, с. 125) тощо. На думку Н. Пасік, синкретизм двох модальних площин – густативної та одоративної – «базується на їх реальному фізіологічному взаємозв'язку: смакові й нюхові рецептори локально й генетично близькі, тому зазвичай густативне відчуття невіддільне від одоративного й навпаки» [52, с. 230]. Зауважимо, що одоратив *гіркий* і похідні від нього форми Є. Гуцало вживає

дуже продуктивно, часто вдається до емоційної деталізації цього запахового відчуття, з чого можна зробити висновок про естетичні уподобання письменника.

На суто суб'єктивному рівні, під впливом контекстуального оточення реалізують одоративні асоціації прикметники, у семантичній структурі яких міститься латентна сема запаху. Актуалізації таких асоціацій під час інтерпретації тексту сприяють фонові знання читача, його життєвий досвід, мовне чуття, комунікативна настанова, напр.: [Руки. – Д. Д.] *пахли ... пшеничним борошном і гарячим хлібом, а то кропом, і петрушкою, і терпким гудинням огірків чи помідорними корчами; або яблуками, грушами і медом – у спасівку, а то просто вітряним осіннім полем, або шпарким морозцем і снігом, або першими весняними бруньками; і начебто всі ці запахи завжди переборювали один **стійкий** і незмінний – ще з самісінького дитинства запам'ятався – запах **коров'ячого** молока (1, с. 328–329); Слово «пролісок» – бліде, й од нього пахне сніжком, який починає танути, й **весняною** землею, й **торішнім** перепрілим листям (1, с. 290). Конкретизуючи іменники з прямою або асоціативною семантикою запаху, ці якісні та відносні прикметники дають змогу відтворити нюанси нюхового сприйняття ліричного героя.*

Отже, у прозі Є. Гуцала до створення одоративних словесно-художніх образів активно залучені прикметники. Вони реалізують пряме або асоціативне значення запаху, виражають різні за якістю, оцінкою та інтенсивністю ознаки об'єктів – джерел одорації. Часто запахові характеристики представлені синкретично, у комплексі з візуальними, густативними чи тактильними ознаками. Створені одоративні образи переважно позитивно-оцінні й пов'язані з рефлексіями щодо приємних подій, явищ, об'єктів, з естетикою авторського мовомислення, комунікативною потребою. Прикметники-одоративи допомагають змоделювати індивідуалізовану мовну картину світу, відтворити настрої, багатство й красу природи, психологію та естетику сприйняття довкілля митцем.

2.4. Прислівники із семантикою нюхових відчуттів

У досліджуваній запаховій парадигмі прислівники також реалізують виражально-образну здатність, виступаючи переважно епітетами, відтворюючи емоційно-експресивне ставлення автора до предмета мовлення.

Названа категорія слів поряд з іменниками, прикметниками та дієсловами забезпечує вербалізацію відчуття запаху. Співвідносячись із ментальними, емоційними й психофізіологічними вібраціями внутрішнього «я» людини [79, с. 58], прислівникові епітети здатні напрочуд тонко характеризувати стани, реакції, уявлення, почуття та настрої і відтворювати стильову домінанту художнього тексту [53, с. 136]. У притаманному Є. Гуцалові стилі лірико-романтичних спогадів, споглядально-філософських медитацій, розгортання психофізіологічних рефлексій суб'єкта мовлення одоративні прислівники постають своєрідними маркерами його естетичного ідеалу, ціннісної картини світу, адже базуються на чуттєвому досвіді.

Попри те що Є. Гуцало вживає прислівники з одоративним значенням не дуже продуктивно, такі форми допомагають розгорнути й збагатити образний план, відтворити суб'єктивні оцінки мовної особистості, привертають увагу до деталей. Найчастіше фіксуємо різні ознаки стану видавання, виділення якого-небудь запаху в описах таких об'єктів природи, як земля, глина, сніг, дим, озон, вільгість, порошок, кізяки, листя, зелень, груша, гудиння, коноплі, кріп, тютюн, лопухи, лобода, щиріця, цвіт, стебла, збіжжя, стіни, обтесане дерево, молоко, людина. Однак натрапляємо й на випадки вживання одоративних прислівників при дієсловах стану без такої ознаки. Якісно-означальні конкретизатори поглиблюють і збагачують словесно-художні образи, формуючи багатовимірний ефект безпосередньої присутності й стимулюючи уяву читачів. Так, прислівник *пахучо*, який належить до ядра, пов'язаний із семантикою «який має, видає сильний запах» [65, т. 6, с. 101], додає до виразного візуального образу важливий одоративний нюанс, унаслідок чого автор досягає

панорамного зображення об'єкта дійсності, пор.: ... *груші щовесни цвіли по-молодечому густо й пахучо*... (1, с. 87).

Одоративна семантика прислівників у Є. Гуцала в багатьох випадках актуалізується під впливом контексту. Скажімо, слово з доволі широким семантичним діапазоном і чіткою позитивною суб'єктивною оцінкою *приємно*, що характеризує стан за ознакою «який викликає насолоду» [65, т. 7, с. 610], реалізує сему запаху в поєднанні з дієсловом *пахнути*: *Пересмажена з цибулею, жирна, вона [риба. – Д. Д.] **приємно** пахне* (1, с. 23). Подібну змістову конкретизацію простежуємо на прикладі лексеми *добре* «прислівник до *добрий*, який має позитивні якості або властивості; протилежне *погано*» [65, т. 2, с. 321]: *Й латку конопель на городі немовби водою побризкали – запахла вона тьмяною якоюсь гіркотою, запахла **добре** й збудливо* (1, с. 169); – *Не тільки ж тобі **добре** пахнути, – таки знайшовся впекти продавщицю, від якої пахло, як від парфюмерної лавки* (1, с. 311). Предикативний прислівник *добре* реалізує опосередкований зв'язок із запаховою семантикою через експлікацію одоративних словообразів у такому контексті: ... *і так **добре** було вдихати озонну свіжість*... (1, с. 331).

Для художнього нюансування світу запахів використані прислівники *пряно*, *солодко*, *гірко*. І якщо слово *пряно* «різко, але приємно (про запах, смак тощо)» [65, т. 8, с. 371] вжите в прямому значенні: ... *стебла тютюну пахли густо, а кріп – тонко й **пряно***... (1, с. 99), то лексеми *солодко* «відчуття солодкого смаку» [65, т. 9, с. 447] та *гірко* «відчуття гіркого смаку» [65, т. 2, с. 75], за Словником української мови, не мають одоративної семантики, однак, поєднуючись із дієсловом *пахнути*, вони набувають значення запаху: *З гладущика **солодко** пахне свіжим молоком, аж у хлопця котиться слина* (1, с. 107); ... *пахла вона [липа. – Д. Д.] **солодко** розсипищами свого насіння, і я аж примружився од насолоди*... (1, с. 103); ... *полотна спочатку були зеленкуватими, вони ще **гірко** пахли коноплями* (1, с. 90); *Багаття не вгасає, підготовують його бур'яном і листям: **гірко** пахне горілим полином* (1, с. 171).

Вторинну, контекстуальну одоративну семантику демонструють і прислівники *задушливо* «з важким, спертим, бідним на кисень повітрям» [65, т. 3, с. 119] та *сито* «сповнений достатку; з великим вмістом чогось» [65, т. 9, с. 206], на що впливає лексико-семантичне наповнення фрагменту: *Густо й сито пахне земля* (1, с. 241); *А з котрогось погрібника війне тобі задушливо й сито, заб'є дихання запахом того збіжжя, що там навалено* (1, с. 135), зокрема дієслово *війне* та конструкція *заб'є дихання запахом*. Сюди також зараховуємо прислівник *душно* «насичений випарами, які ускладнюють дихання» [65, т. 2, с. 449]: *Пече сонце, душно, парко, й коли з полів долинає повів вітерцю, приносячи пахоці стерні, конюшини, полину, безмежної волі вільної, весь базар, здається, на невловну мить наче затихає* (1, с. 276–277).

У прагненні адекватного відображення конкретно-чуттєвого сприймання запахів Є. Гуцало актуалізує і ряд інших прислівників, що характеризують такі одоративні аспекти, напр.:

1) ступінь вияву запаху: *гостро, густо, різко, сильно, яскраво, тонко, трохи, слабо*: *Від півників гостро пахло зеленню, землею, гіркуватою вогкістю весни, а ще пахло вітром, сонцем, простором* (1, с. 283); *... гостріше пахло з городу огірковим гудинням, листям помідорів* (1, с. 209); *... літо густо пахло городиною й садовиною...* (2, с. 335); *Від ставу різко пахло болотом і жабуринням* (2, с. 258); *І запах його [полину. – Д. Д.] й посеред зими невитравленим зостався, тонко б'є в ніздрі, струменить...* (1, с. 125); *Пахло слабо кропом і сильно – білою та жовтою глиною, непросохлими стінами, обтесаним деревом* (1, с. 125); *І з-поміж усіх запахів яскраво пробивається дух кропу* (1, с. 93); *... руки, які підняли мене з землі, збудливо й тонко пахнуть коренем татарського зілля...* (3, с. 75);

2) якісні ознаки запаху, його асоціативно-оцінне наповнення: *збудливо, по-своєму, по-іншому, морозкіше, прив'яло, тривожно*, напр.: *...запахла вона [латка конопель. – Д. Д.] тьмяною якоюсь гіркотою, запахла добре й збудливо* (1, с. 169); *... він [сніг. – Д. Д.] тут пухкий, розсипчастий, і наче якось аж по-іншому (густіше, свіжіше, морозкіше) пахне* (1, с. 219); *Прив'яло пахли*

скошені поля (1, с. 30); ... і **тривожно** так пахла ранка в стовбурі, маленька ранка, з якої капав сік... (1, с. 220); ... **прив'яло** пахло гілля береста й поспіхом зірвана трава (3, с. 22);

3) сприяють розгортанню категорії часопростору, додатково характеризують запах: *довго, завжди, недавно, щойно, навколо, навкруг, влітку, восени, навесні, взимку*, напр.: *І завжди пахли чимось* (характеристика періодичності запаху) ... і *начебто всі ці запахи завжди* (характеристика стійкості запаху) ... *переборювали один стійкий і незмінний ... запах коров'ячого молока* (1, с. 329); *Зараз пахне порохом, прибитим росю, густим духом лопухів із узбіч...* (1, с. 157); ... *як увечері пахне вилізла з-під снігу стежина...* (1, с. 153).

Отже, за допомогою прислівників з одоративною семантикою Є. Гуцало зумів виразно, з відтворенням найтонших нюансів передати якісно-оцінні ознаки й ступінь станів виділення та поширення запахів різних реалій навколишньої дійсності. Синкретичний характер словесно-художніх образів відтворює глибину й багатогранність мовомислення письменника, його психологію та аксіологічні рефлексії.

Висновки до розділу 2

Отже, аналіз фактичного матеріалу доводить, що Є. Гуцало досить продуктивно звертається до створення запахових словесно-художніх образів, для чого використовує одоративні номінації. У контексті лірико-романтичної прози письменника функціонує велика кількість іменників, прикметників, дієслів, прислівників із одоративною семантикою, актуалізуючи які, митець удаю створює словесно-художні образи, які допомагають відтворити естетику багатоаспектного сенсорного сприйняття довкілля автором, а також змодельовати індивідуалізовану мовну картину світу.

Більшою мірою митець зосереджує увагу на відтворення позитивних емоцій, відчуттів, переживань, душевних станів, які виникають внаслідок спостереження за гармонійним світом природи, відтворенням внутрішньої наповненості людини в моменти піднесення, захоплення. Саме це пояснює

високу частотність використання автором лексем на позначення приємних запахів і, відповідно, непродуктивне вживання одиниць із мікрогрупи «неприємні запахи».

Ужиті Є. Гуцалом іменники, прикметники, дієслова, прислівники з прямим і переносним одоративним значенням відіграють важливу роль у формуванні текстового тематичного поля запаху. Часто спостерігаємо, що семантика багатозначних слів конкретизується у відповідних мовних конструкціях, що веде до створення нових словообразів на позначення картин навколишнього світу. Важливим способом поповнення одоративної парадигми й водночас прийомами образотворення є метафоричне переосмислення лексем без прямого значення запаху, гра асоціацій, синестезія, ампліфікація запахових мікрообразів.

Яскраві одоративні словесно-художні образи в текстах Є. Гуцала викликані до життя комунікативною потребою, відтворюють рефлексії ліричних героїв і корелюють з естетикою авторського мовомислення.

ВИСНОВКИ

Дослідивши одоративну лексику в художньому мовленні новел, оповідань, етюдів та повістей Є. Гуцала, можемо зробити такі висновки.

Спостереження за ідіостилем Є. Гуцала показало, що його вміння тонко відчувати природу, життєствердно сприймати світ у всіх виявах знайшло втілення в моделюванні детальних картин навколишньої дійсності не лише у візуальних, акустичних, густативних, тактильних знаках, а й в одоративних. Текстова парадигма назв запаху доповнює зоровий образ світу, передає психологію мовця, розставляє оцінні акценти. Уведення в контекст запахових асоціацій дозволяє гармонізувати й поглибити медитативні картини зорових алюзій.

Стильовою ознакою художнього мовлення письменника є увага до деталі, характеристика об'єктів довкілля під різними кутами зору, лірична наснаженість словесно-художніх образів. Сформувані такий стильовий колорит допомагають одиниці на позначення візуальних, акустичних, тактильних, густативних, а також одоративних відчуттів.

Лексика на позначення запаху представлена в досліджуваному мовленні багатим ЛСП, компонентами якого є різні частини мови: дієслова, що позначають сприйняття та поширення запаху; іменники, котрі називають об'єкти – джерело запаху та характеризують сам запах; прикметники, які позначають індивідуалізовані тонкощі запахового сприйняття; прислівники, що допомагають контекстуально розгорнути одоративну семантику. Зазначені одиниці ієрархічно організовані за принципом «центр – ядро – периферія».

Ядро одоративної парадигми в художньому мовленні письменника становить обмежений перелік слів, у лексичному значенні яких заявлена інтеграційна сема «запах». Це іменник *запах*, прикметник *пахучий*, дієслова *пахнути* (*запахнути*), *нюхати* та прислівник *пахучо*.

Одоративними характеристиками у Є. Гуцала наділені різні об'єкти: назви об'єктів природи, природних явищ; назви рельєфів; назви рослин і їхніх частин; назви страв і продуктів харчування; назви людей, тварин, їхніх органів; назви об'єктів, створених людиною; назви матеріалів, органічних і неорганічних речовин; абстрактні поняття, що наділяються запахом індивідуалізовано.

У текстах письменника одоративні назви функційно зорієнтовані. Створені завдяки їм словесно-художні образи допомагають змодельовати авторську мовну картину світу, відтворити багатство природи, естетику сприйняття довкілля автором.

Є. Гуцало досить часто використовує прийом синестезії, який свідчить про його унікальну стильову манеру та специфіку естетичного світосприйняття. Цей прийом уможливорює передачу одного відчуття за допомогою іншого, наприклад, колір через запах і смак, звук через дотик тощо. Синестетичне сприйняття впливає на цілісність чуттєвого відображення дійсності у свідомості адресата.

Отже, одоративна лексико-семантична парадигма, актуалізована в текстах Євгена Гуцала, втілює естетичний досвід письменника, виявляє систему авторських акцентів, відтворює глибину й багатогранність сприйняття мовної особистості, наочно демонструє художню виразність та динамізм мовлення, реалізує широкі виражальні можливості первинних одоративних образів, їх здатність до моделювання дійсності й репрезентації мовної картини світу. Вдало використані для зображення фрагментів довкілля одоративні словесно-художні образи базуються на глибокому знанні предмета художнього осмислення та засобів мовного вираження, а також на неперевершеному вмінні поєднувати ці знання за законами гармонії та краси. Таким чином, запахові назви виконують номінативну, образотворчу, емоційно-експресивну та естетичну моделювальну функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамчук О. В., Ключко Н. Л., Поздрань Ю. В. Специфіка функціонування одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»* : зб. наук. праць. 2015. Вип. 51. С. 134–137.
2. Адельгейм Є. Сигнали невидимих бур. *Крізь роки* : вибрані праці. Київ : Дніпро, 1987. С. 368–375.
3. Антіпов О. С. Лексико-семантичне поле «патріот» у художній публіцистиці Лесі Українки. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 6. С. 37–43.
4. Бабій І. М. Одоративна лексика в сучасній українській мові: семантико-прагматичний аспект. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Філологія. Мовознавство. 2016. Вип. 266. Т. 278. С. 11–15.
5. Бабій І. М. Традиційні та оказіональні одоративні номінації в малій прозі Миколи Хвильового. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 4. С. 15–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/l_s_2016_4_4 (дата звернення 22.04.2020).
6. Белік К. А., Головка Л. Г. Мала проза Є. Гуцала в оцінці критиків та літературознавців. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2019. Вип. 81. С. 45–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2019_81_9 (дата звернення 10.09.2020)
7. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні : навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2002. 217 с.
8. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
9. Бондаренко Алла. Художній текст в інтерпретаційному вимірі (лінгвостилістичний аспект) : посіб. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 226 с.

10. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика : учеб. пособ. Москва : Высшая шк., 1990. 176 с.
11. Власюк В. В. Людина як об'єкт і суб'єкт запахової картини світу. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 1. С. 478–484. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/17247> (дата звернення: 15.06.2020).
12. Власюк В. В. Особливості запахових відчуттів та їх вияв у мові. URL: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npkpnu_fil/2009_18/1_16_Wlasiuk.pdf (дата звернення 15.06.2020).
13. Гайдаєнко І., Калачевська В. Засоби вербалізації чуттєвих концептів у художній мовній картині світу українських письменників. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. Вип. XIX. Херсон : ХДУ, 2013. С. 242–247.
14. Гольдберг В. Б. Контрастивный анализ лексико-семантических групп (на материале английского, немецкого и русского языков) : учеб. пособ. Тамбов : ТГПИ, 1988. 56 с.
15. Грачова Т. М. Естетична природа художнього світобачення Є. Гуцала. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2012. Вип. 6. С. 16–21.
16. Данилова З. В. Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 1. С. 22–28.
17. Дзюба І. Жага всеосяжності і межі таланту (Штрихи до портрета Євгена Гуцала). *Українська мова та література в школі*. 1985. № 11. С. 13–21.
18. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2005. 368 с.
19. Дятчук В. В. Як передається в мові відчуття запаху. *Культура слова*. Київ, 1978. Вип. 15. С. 35–42.
20. Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ : Наук. думка, 1983. 156 с.

21. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
22. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
23. Жулинський М. Г. Відкрився птахом, людям і рослинам... Десять років без Євгена Гуцала. Слово і Час. 2005. № 8. С. 3–8.
24. Жулинський Микола. Лірична стихія творчості Євгена Гуцала. *Українське слово* : хрестоматія з української літератури ХХ століття : у трьох книгах / упоряд. В. Яременко, Є. Федоренко, О. Сліпушко. Т. 3. Київ : Рось, 1995. 703 с.
25. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 248 с.
26. Іваненко І. М. Поняття «асоціація», «асоціативність» у сучасній лінгвостилістиці. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 84–89.
27. Іншакова І. Є. Лексика сприйняття запаху в поезії І. Франка. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2012. Вип. 9. С. 21–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2012_9_8 (дата звернення 16.11.2019).
28. Іншакова І. О., Іншакова І. Є. Склад та функціонування одоративної лексики в творах І. Нечуя-Левицького. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Філологічні студії. 2015. Вип. 13. С. 109–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2015_13_17 (дата звернення 16.11.2019).
29. Іншакова І. Проблема дослідження запаху в науковій літературі. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Філологічні студії. 2016. Вип. 15. С. 42–48. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v15i0.164> (дата звернення 17.11.2019).
30. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. Кн. 2 : Друга половина ХХ ст. : підруч. / за ред. В. Г. Дончика. Київ : Либідь, 1998. 456 с.

31. Калантаєвська Г. П. Передача кольору, звуку, смаку і запаху як засіб творення настрою в оповіданнях Є. Гуцала. *Філологічні трактати*. 2012. № 4. Т. 4. С. 136–142.

32. Классификация запахов Линнея. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/psihologic/777> (дата звернення 11.05.2020).

33. Классификация запахов Цваардемакера (Zwaardemaker odor system). URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_psychology/346 (дата звернення 05.05.2020).

34. Ключко Н. Л., Поздрань Ю. В. Частиномовна та функціонально-стилістична характеристика одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2014. Вип. 51 С. 134–137. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/11794> (дата звернення: 04.09.2020)

35. Ключка Н. Я. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. *Наукові записки* [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Філологічна. 2012. Вип. 24. С. 129–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_24_41 (дата звернення: 10.11.2020).

36. Кобець Л. К. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 4. С. 129–135.

37. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : учеб. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.

38. Ковальчук О. Г. Євген Гуцало. *Українська література* : підруч. для 11 кл. / Г. Семенюк, М. Ткачук, О. Ковальчук ; за заг. ред. проф. Г. Ф. Семенюка. Київ : Освіта, 2005. С. 468–472.

39. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 423 с.

40. Кочерган М. П. Слово і контекст: (лексична сполучуваність і значення слова). Львів : Вид-во при Львівському ун-ті, 1980. 183 с.

41. Крупа Марія. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : посіб. для студ. філолог. спец. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 416 с.

42. Кузнецов А. М. Структурно-семантические параметры в лексике : на материале английского языка. Москва : Наука, 1980. 160 с.
43. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
44. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків : ХДУ ім. Г. С. Сковороди, 1997. 131 с.
45. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підруч. / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
46. Межжеріна Г. В. Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексикосемантична група – слово). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. 5. С. 114–126.
47. Мініч Л. М. Синестезійні вияви у творах М. Вінграновського. *Наукові записки*. Серія «Філологічна» / Нац. ун-т «Острозька академія». Вип. 34. Острог, 2013. С. 157–158.
48. Обонятельный метод. Классификация запахов. URL: <https://znaytovar.ru/s/Obonyatelnyj-metodklassifik.html> (дата звернення 01.10.2020).
49. Павлова Н. С. Лексика с семой «запах» в языке, речи и тексте : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Екатеринбург, 2006. 19 с.
50. Пасік Н. М. Естетика моделювання візуальних образів у художньому мовленні Євгена Гуцала. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 8. С. 360–364.
51. Пасік Н. М. Кореляція слова й образу в художньому мовленні Є. Гуцала. *Література та культура Полісся*. Вип. 33. Ніжин, 2006. С. 13–19.
52. Пасік Н. М. Семантична транспозиція густативних номінацій у мовно-естетичному просторі Євгена Гуцала. *Література та культура Полісся*.

Вип. 86. Серія «Філологічні науки». № 8 / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 226–237.

53. Пасік Надія. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2003. 206 с.

54. Плужников М. С., Рязанцев С. В Среди запахов и звуков. Москва : Молодая гвардия, 1991. 213 с.

55. Поворозник О. Взаємозв'язок людини і природи у малій прозі Євгена Гуцала. *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету*. Серія : Літературознавство. 1999. Вип. 4. С. 258–268.

56. Поздрань Ю. В., Франчук Н. Л. Одоративна лексика в романі Люко Дашвар «Ініціація»: семантико-прагматичний аспект. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2018. Вип. 292: Серія: Філологічні науки. С. 103–109.

57. Поздрань Ю. В., Ключко Н. Л. Семантична класифікація одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча. *Ученые записки Таврического национального ун-та им. В. И. Вернадского*. Серія «Филология. Социальные коммуникации». 2013. Т. 26 (65). № 4. Ч. 2. С. 175–181.

58. Полевые структуры в системе языка : коллект. моногр. / под. ред. проф. З. Д. Поповой. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1989. 200 с.

59. Поліщук Олена. Естетичний вимір «настрєвої» прози Євгена Гуцала. *Дивослово*. 2012. № 1. С. 47–50.

60. Полохова Наталія. Концептуально-змістові особливості психологізму прози Є. Гуцала 70-х років ХХ ст. *Науковий вісник [Ужгородського університету]*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2011. Вип. 26. С. 131–133.

61. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. Київ : Либідь, 1993. 248 с.

62. Приходько І. Ф. Український світ Євгена Гуцала. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2015. № 7–8. С. 60–66.

63. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К. 2006. 716 с.
64. Слабошпицький М. Поміж дерев і людей, наодинці із собою. *Київ*. 2007. № 2. С. 131–143.
65. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН УРСР, Ін-т мовозн. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
66. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Киев : Вища школа, 1979. 192 с.
67. Ставицька Л. О. «Я тільки приніс тобі запах слова...». *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 28–33.
68. Ставицька Леся. Стаття крізь призму запаху. *Вісник Львівського національного університету*. Серія філологічна. Вип. 38 : у 2 ч. Ч. 2. 2006. С. 72–78. URL: <http://www.anthropos.lnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1100/1/Stavytska.%2072-78.pdf> (дата звернення: 22.04.2020).
69. Строченко Л. В. Лексико-семантичне поле «коштовне каміння» в англійській мові та мовленні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2008. 26 с.
70. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. 2-ге вид., перероб і доп. Київ : Вища шк., 1997. 369 с.
71. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фонетика : підруч. / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. Київ : Знання., 2010. 270 с.
72. Тарнашинська Людмила. Антропологічні практики повсякдення: людина як психологічна цілісність. *Слово і Час*. 2017. № 1. С. 18–36.
73. Турчак О. М. Частиномовна та функціонально-стилістична характеристика одоративної лексики у творах Григора Тютюнника. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2011. № 10. С. 275–282.

74. Українська мова : енциклопедія / ред. кол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк (заст. голови) та ін. 3-тє вид., зі зм. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

75. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка). Сер. Лингвистическое наследие XX века : монограф. 2-е изд., испр. Москва : УРСС, 2004. 287 с.

76. Фащенко В. У глибинах людського буття. Літературознавчі студії / упор. М. М. Фащенко, В. Г. Полтавчук ; вступ. стаття В. Г. Полтавчук. Одеса : Маяк. 2005. 640 с.

77. Форманова С. В. Одоративна лексика: класифікація, структура, семантика (на матеріалі творчості Ірен Роздобудько). *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 181–188. URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/viewFile/130045/127155> (дата звернення: 22.04.2020).

78. Черевченко О. М. Лінгвістичні аспекти аналізу поетичного тексту: неокласичні виміри : посіб. Умань : ВІЗАВІ, 2012. 235 с.

79. Черевченко Олександр. Одоративні маркери поетичного мовлення початку ХХ століття. *Українське мовознавство*. 2019. № 1 (49). С. 44–61.

80. Черемська О. С., Литвин О. О. Асоціативно-образне поле запаху в мові творів О. Кобилянської. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Филология». 2010. Т. 23 (62). № 4. С. 516–520.

81. Шуляк С. А. Лексико-семантичні парадигми у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Уманський ДПУ ім. П. Тичини. Київ, 2005. 18 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гуцало Євген. Твори в п'яти томах. Т. 1. : Оповідання, новели. Київ : Дніпро, 1996. 454 с.
2. Гуцало Євген. Твори в п'яти томах. Т. 2. : Повісті. Київ : Дніпро, 1996. 461 с.
3. Гуцало Євген. Твори в п'яти томах. Т. 3. : Повісті, роман. Київ : Дніпро, 1997. 461 с.